

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

4200

281.6

S-30

1865

2010

42001

S-32

21

ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՍԱԿԱՆ
ՅԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎՈՅ

280

026-56

Small quantity
of the same

280
1026-56

281.6
5-30

ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ

Ի ՎԵՐԱՅ

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՏԱԿԱՆ ԽՆԳՐՈՅ

ԱՌ

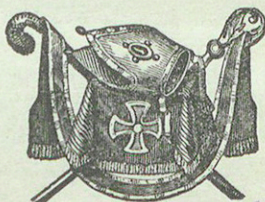
ԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎ

ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ՎԱՐՁՈՒԹԵԱՆ ՀԱՅՈՑ

Ի ՏԱՃԿԱՍՏԱՆ

Ի ԴԻՄՍՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՏԱԿԱՆ ՅԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎՈՅ

1003
20424

Հ.Ս.Խ.Հ. ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԳՐԱԳԱՐԱՆ
* С. С. Р. А. Публичная Библиотека
7/21-1922
ИМЕНА, МЯСЯЦЫ И ДНИ
ՍՅԱՄԻՑԱՆԻ ՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ

Կ. ՊՕԼԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Ռ. Յ. ՔԻԻՐՔՅԵԱՆ

— 1866 —

Հ. Ա. Հ.

11145

Handwritten text in a decorative oval frame, possibly a signature or a name, written in a cursive script.

ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ

Ի ՎԵՐԱՅ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԱԿԱՆ ԽՆԴՐՈՑ

ԱՌ ԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎ

ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ՎԱՐՉՈՒԹԵԱՆ ՀԱՅՈՑ

Ի ՏԱՃԿԱՍՏԱՆ

Ի ԴԻՄԱՅ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԱԿԱՆ ՅԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎՈՑ

Անցեալ Դեկտեմբեր 24ի Ընդհանուր Ժողովով Արարատեան Մայր Աթոռոյ կաթողիկոսութեան խնդրոյն համար կազմուած Յանձնաժողովոյն ստորագրեալ անդամքս՝ պատիւ ունիմք ներկայացընել պատկառելի Ընդհանուր Ժողովոյդ՝ ներկայ տեղեկագիրս մեր քննութեանց խորհրդածութեանց և պատրաստութեան յանձնուած հետեւեալ կէտերուն .

Ա. Ս. Էջմիածնայ կաթողիկոսութեան վիճակը քննել .

Բ. կաթողիկոսի ընտրութեան ներկայ եղանակը քննել թէ արդեօք համաձայն է մեր Ս. Եկեղեցւոյ և Ազգին նախնի աւանդութեանցն ու սովորութեանց , և ցոյց տալ թէ ո՞րք են այս մասին մեր նախնեաց օրէնքն ու սովորութիւնքը :

Գ. Սյս ընտրութեան մէջ Տաճկաստանի Հայոց մասնակցութեան եղանակը որոշել .

Սյս ամենակարեւոր փափուկ և ստիպողական պաշտօնը մեր Ս. Եկեղեցւոյ օրինաց և աւանդութեանց համաձայն , միանգամայն կարելի և գործադրելի և լուսաւոր եղանակաւ կատարելու համար՝ Յանձնաժողովս ամեն բանէ յառաջ Ս. Էջմիածնի և Ռուսաստանի Հայոց մէջ բաւական ժամանակ բնակող ու այս մասին ներհուն ճանչուած

եկեղեցական ու աշխարհական ազգայնոց դիմեց, և յա-
նուն Ազգին ու ՚ի սէր ճշմարտութեան տեղեկութիւն
խնդրեց վերոյիշեալ կէտերուն վրայ:

Եւ ահա՛ Յանձնաժողովս իր մետասան նիստերուն մէջ՝
կատարեալ համաձայնութեամբ անդամոց քննեց ու գտաւ
որ նախ՝

ՄԱՍՆ Ա.

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսութեան արդէ վեճակը հետացած է նախկին՝
այսինքն Բոյան Հայաստանեայց Կաթողիկոսական վեճակէն՝ Երաստանութեան
Հայրապետական անկախութեան և եկեղեցեաց օրհաշտութեան նկատմամբ:

Ըստ որում Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը զրկուած է ա-
մենայն Հայ եկեղեցեաց և ամենայն հոգեւոր առաջնոր-
դութեանց վրայ ունեցած օրինաւոր իրաւասութեան իշ-
խանութենէն՝ զոր առաքելական և լուսաւորչական յաջոր-
դութեամբ ՚ի Հոգւոյն սրբոյ օծութենէ ընդունած է:

Ըստ որում չէ կարող իր ստորագասեալ վիճակներուն
հետ պարտուպատշաճ հաղորդակցութիւնն ու յարաբե-
րութիւնն ազատօրէն գործադրել:

Ըստ որում չէ կարող անկախ և զուտ հոգեւոր խոր-
հորդական ժողով մը ունենալ:

Վասն զի իրեն ու ստորագասեալ գործակից ժողովոյն
իրաւանց սահմանները շփոթեալ են:

Վասն զի չէ կարող ՚ի Քրիստոսէ իր Հովուութեանն ու
պատասխանատուութեանը յանձնուած Հօտին հոգեւոր ա-
ռաջնորդները ինքնին կարգել ու արձակել ըստ Լուսաւոր-
չական եկեղեցւոյ կարգադրութեան:

Վասն զի նոցա վերայ ունեցած անընդմիջական հոգե-
ւոր իշխանութիւնը կամ բնաւ չէ կարող կամ խիստ դժ-
ուարաւ կարող է գործադրել:

Վասն զի չէ կարող հոգեւոր հաստատութեանց յարա-
տեւ պայծառութեանը համար Ազգին դրամովը հաստա-
տուն կալուածներ գնել:

Ասոնք անցեալ երեսուն տարիներուն մէջ մինչեւ ներ-
կայս պատահած անցից ճշգրիտ պատմութիւններէն և

Հայրապետական թղթակցութիւններէն և ականատես արժանահաւատ եկեղեցական ու աշխարհական անձերէ ստուգուած են :

Ուստի քանի որ ասոնք ճշմարիտ են , կրնայ ըսուիլ թէ արդի վիճակին մէջ Հայոց ընդհանրական Հայրապետը՝ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսութեան անունը միայն կը կրէ :

Եթէ Հայոց Ազգին վայրավատին դրիցն և տարաբաղ դիկ անցից անցերոց նկատմամբ անցեալ դարուց մէջ ալ նմանօրինակ մէկ քանի դէպքեր տեսնուին , գիտնալ պէտք է որ Եկեղեցին զանոնք միշտ իբր ապօրինաւորութիւն նըկատած է : Սակայն երեսուն տարիներէ 'ի վեր' արդի վիճակը օրինաւորութեան կերպարանք առած է զօրութեամբ Պալատէնեա անուն նոր կարգադրութեան մը , որ մէկ քանի՛ Եկեղեցւոյ կարգաց անհմուտ անձերու ձեռօք առաջարկուած է և խմբագրուած , և որուն դէմ ո՛րչափ որ երանաշնորհ Ներսէս և Մատթէոս Կաթողիկոսունք և Հնդկաստանի ազգայինք բողոքած ալ են , 'ի վերայ այս ամենայնի ցայսօր ^{հերոս օրէն} է Ռուսաստանի մերազնէից եկեղեցւոյ՝ որ ըսել է մեր Եկեղեցւոյ վրայ , այնպէս որ՝ ըստ վկայութեան արժանահաւատ անձանց՝ « Մեր Եկեղեցական վարչութեան մէջ ամենայն ինչ կը վճռուի ըստ զօրութեան յօդուածոց նոյն Պալատէնեայի , և դիմադարձութեան յանդգնողը կը դատապարտի ո՛չ միայն մեր իսկ Սուաշնորդական ատենաներէն՝ այլ և 'ի Տէրութենէ » . թէ և , ինչպէս որ Տեղեկագրիս մէջ պիտի տեսնուի , անոր ինչ ինչ արամագրութիւնները զանազան պարագաներու մէջ ճշգիւ դործագրուած չեն :

Անցեալ դարերու մէջ կրօնական ազատութիւնը ճընշման ներքեւ ըլլալով , զարմանալի չէ՛ որ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ իրաւունքը բռնաբարուէր . բայց այսօր , աշխարհիս ամեն կողմի Տէրութիւնները՝ որոց մէջ ցրուած է Հայոց ազգը , կրօնական ազատութեան սկզբունքն ընդունած են , և Աստուծոյ ողորմութեամբ և 'ի շնորհս Օսմանեան , Ռուսիոյ , Պարսից , Անգլիոյ և Աւստրիոյ Պետութեանց և Մօլտովալաքիոյ ու Եգիպտական Կառավարու-

Թեանց՝ իր կրօնքն ու եկեղեցին ազատութեամբ պաշտելու և պահպանելու տէր է և կարող: Եթէ մեր նախնիք ճշման ու բռնութեան ներքեւ ամեն ջանք և մինչեւ արեան վերջին կաթիլը զօհեցին ու եկեղեցին անարատ պահեցին, ամեն եկամուտ և եկեղեցւոյ հակառակ սովորութիւններէ մաքրելով, և չը կրցածուն դէմ բողբելով, ո՞րչափ եւս առաւել արդի զաւակունք Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ պարտաւոր են ջանալ ընդ հովանաւորութեամբ հայրախնամ կառավարութեանց՝ մեր հոգւոյն փրկութեան կարապետն հոգեւոր ծնողն և ազգային միութեան յօդակապն եղող Ս. Եկեղեցւոյ Աստուածային օրէնքն ու աւանդութիւնները պինդ բռնել, և նորա դրից և ոգւոյն հակառակ ամեն օտար եկամուտ վրասակար և անոր անկախութեանն ու ազատութեանը սպառնացող և պայծառութեանն ու բարեկարգութեանն աղաւաղիչ ո՞ր և իցէ կանոն և կարգ մերժել և չընդունիլ:

Չը կայ անկէց աւելի սրբազան բան մը աշխարհի վրայ Հայոցս համար. առանց Եկեղեցւոյ մեք ո՛չ հոգեւոր ո՛չ մարմնաւոր կեանք չունինք. Նա՛ է մեր պսակը, Նա՛ է մեր մխիթարութիւնը, Նա՛ է մեր պարծանքը, Նա՛ է մեր ուրախութիւնը, և Անո՛վ է մեր յաւիտենական կեանքը: Ռբեմն կենաց և մահու խնդիր է այս: Հայաստանեայց ուղղափառ Ս. Եկեղեցին՝ ճշմարտութեան և լուսոյ տասն և ութ դարերու արեամբ նահատակեալ ախոյեանն ու վկայն է. մեր նախնիքը՝ օրինաց պահպանութեան համար բնաւ սկնառութիւն բնաւ քաղաքական նկատում չ'ունեցան, և ունեցողները նոյն հետայն մերժեցին. իրենց աւանդ մնացած խաչին ճշմարիտ դրօշակակիրները հանդիսացան. և մինչև մեր օրերը մեր սրբազան կաթողիկոսներն եռանդեամբ և արդեամբ ցուցրցին և ճանչցուցին մեզ այս սուրբ պարտաւորութիւննիս. վասն զի առանց ուշադրութեան առաջարկուած 1836 թուի Պալատէնեա անուն կարգադրութեան վրայ երջանկայիշատակ Ներսէս և Մատթէոս Սրբազան Հայրապետք բողբ բառնալով ջանք ըրին և յաջողեցան Ռուսիոյ կառավարութեան ուշադրու

Թիւնը գրաւելու , որ վերջապէս հրաման չնորհեց Պալա-
ժէնեայի փոփոխութեան կարօտ կէտերն իրեն առաջար-
կել ⁽¹⁾ :

Վասն զի ի՞նչպէս կարելի է համաձայնեցունել Հա-
յաստանեայց Ս. Եկեղեցւոյ անկախութեան , ազատ իրա-
ւանց , կանոնաց և աւանդութեանց՝ 1836 ի կարգադրու-
թեան հետեւեալ յօդուածները :

ՅՕԴՈՒԱԾ 9.

Եկեղեցիք Լուսաւորչական Հայոց Ռուսաստանեայց իրաւունս
ունին տիրելոյ անշարժ կայից . այլ սակայն ոչ այլազգ կարեն 'ի
ձեռս բերել կամ օտարացուցանել զայնս , բայց եթէ ԲԱՐՁՐԱԳՈՅՆ
բարեհաճութեամբ ԿԱՅՍԵՐ՝ որ խնդրի 'ի ձեռն նախարարութեան
ներքին գործոց ըստ սահմանեալ կարգին :

Ահաւասիկ յայտնի կը տեսնուի թէ ո՞րչափ հակառակ է
այս յօդուածը Եկեղեցւոյ ազատ իրաւանց . ո՞րչափ Եկեղե-
ցական գումարներ ցրուելու կամ վատնուելու վտանգի մէջ
կը մնան , քանի որ քաղաքի մը ազգայինք իրենց առ ձեռն
պատրաստ ստակովը չեն կարող հաստատուն կալուած մը
գնել . ինչպէս է Ալխցխայի ազգային Եկեղեցւոյ կալուածա-
գընութեան խնդիրը , որուն կալուած գնելու համար Հոգե-
լոյս Մատթէոս Սրբազանը երեք տարի յառաջ կառավա-
րութեան առաջարկութիւն ըրած և ցայսօր անպատասխա-
նի մնացած է :

ՅՕԴՈՒԱԾ 21.

ՅԱստուածային պաշտամունս 'ի մէջ եկեղեցեաց Լուսաւոր-
չական Հայոց՝ անուն Պատրիարք ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍԻՆ յիշատակի ան-
միջապէս զկնի ԿԱՅՍԵՐԻՆ ամենայն Ռուսաց եւ Օգոստափառ ՏԱՆ
ՆՈՐԱ :

Մեր Եկեղեցւոյ կանոնաց համեմատ քրիստոնեայ թա-

(1) Երջանկայիշատակ Ներսէս Կաթողիկոսն , այս մասին՝ որ եւ է առա-
ջարկութիւն ընելէ առաջ , խորհեցաւ Տաճկաստան և ուրիշ երկիրներ ընակող
ընդհանուր Հայոց խորհրդակցութեանը դիմել , բայց Արեւելեան պատերազմը
վրայ գալով իւր այս օրինաւոր և արդար խորհուրդն 'ի գործ գնելու արգելք ե-
ղաւ , և վերջն ալ իր յանկարծահաս վախճանը բոլորովին կտ ձգեց զայն : Մատ-
թէոս Սրբազանն ալ 1865 ին ծրագիր մը շինած ու առաջարկած է , բայց չի
գիտցուիր ինչ պատճառաւ ընդհանուր Ազգին խորհրդակցութեանը դիմելու
օրինաւոր միջոցն 'ի գործ չգրաւ , ինչպէս որ իւր նախորդը խորհած էր :

գաւորի մ'անուն կարելի է յիշատակել, բայց ո՛չ բոլոր ընտանեաց անուններն ալ 'ի միասին . և այն ալ չէ՛ թէ Ռուսաստանի Հայոց Եկեղեցեաց մէջ մտած օտար սովորութեան համեմատ Ս. Պատարագի մէջ « Եւս առաւել » ի ժամանակ, վասն զի « Եւս առաւել » ը կենդանի հայրապետին և առաջնորդներուն յիշատակութեան յատկացած ատենն է, և շարունակութիւնն է պատարագիչ քահանային ծածուկ կարգացած « Յիշեա՛ Տէր և ողորմեա և օրհնեա զուղղափառ Եպիսկոպոսունս՝ որք ուղիղ վարդապետութեամբ համառօտեն 'ի մեզ զբանն ճշմարտութեան » աղօթքին, ուր տեղ բնաւ թագաւորի խօսք ընելու յարմարութիւն չկայ : Այս պիտի յիշատակութիւն մը՝ միայն « Որ օրհնես զայնոսիկ » աղօթքին և սարկաւազաց կարգացած քարոզներուն մէջ կրնայ ըլլալ, այն ալ քահանայից և սարկաւազաց յիշատակութենէն ետեւ :

ՅՕԿՈՒԱԾ 28.

Ի բազմիչ ԿԱՅՍԵՐԱՅ ամենայն Ռուսաց յԱթոռ Նախահարց՝ Պատրիարքն Էջմիածնի առաքէ զմի ոմն 'ի նախապատիւ անդամոց ուխտի Լուսաւորչական Հայոց Եկեղեցականայ՝ մատուցանել ՆՈՐԻՆ ԿԱՅՍԵՐԱԿԱՆ ՄԵՆՈՒԹԵԱՆ զամենահպատակ շնորհաւորութիւն՝ ինչորելով Ամենողորմ բարեհաճութիւնն յաղագս առաջիկայ գտանելոյ 'ի հանդիսի թագադրութեանն՝ ինքեան, եւ կամ 'ի դէպս անհնարութեան՝ Դէպուտատի իւրում :

Այս Յօդուածը կը սեղմէ Ամենայն Հայոց կաթողիկոսին առ վեհապետս ունենալու յարաբերութեանց իրաւունքը : Ամենայն Հայոց կաթողիկոսը՝ ամենայն Հայոց հովանաւորող ամեն վեհապետաց գահակալելու ատեն՝ իր բարձր պաշտօնին համեմատ պարտաւոր է անձամբ կամ փոխանորդաբար և կամ շնորհաւորութեան կոնդակաւ մատուցանել իր բարեմաղթութիւնները . բայց միթէ Ռուսիոյ կառավարութեան քաղաքականութիւնը կը ներէ՞ զայս . սակայն Ամենայն Հայոց կաթողիկոսն ալ կրնայ ապախտ առնել այսպիսի պարտաւորութեան մը կատարումը, որ ընդհանուր Հայոց Հոգեւոր Տէր կոչուելու իրաւունքին հետ կապուած է և անկէ կը բղխի բնականաբար :

Համաձայն կանոնաց Լուսաւորչական Եկեղեցւոյ Հայոց՝ Մայրագոյն Պատրիարք ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍՆ զհաստատուն՝ բնակութիւն իւր ունի 'ի վանս Էջմիածնի : Յորժամ հարկաւոր համարի Նա հեռանալ 'ի վանաց անտի աւելի քան զչորս ամիսս , հարցանէ առ այս 'ի ձեռն գլխաւոր կառավարչին Վրաստանի Կովկասեան եւ յայնկոյս Կովկասու եղեալ նահանգաց , եւ 'ի ձեռն Նախարարութեան Ներքին գործոց , զԲարձրագոյն հաճութիւն ՆՈՐԻՆ ԿԱՅՍԵՐԱԿԱՆ ՄԵԾՈՒԹԵԱՆ :

Այս յօդուածը կաթողիկոսական վեհութեան պատիւ չը բերելու կերպով տրամադրեալ ըլլալէն զատ պակասաւոր ալ է : Վասն զի բնաւ յիշատակութիւն չը կայ որ եթէ հարկը պահանջէ՝ զտրորինակ եթէ օտար երկրի մը մէջ ազգային կարեւոր գործոյ մը կամ տարորինակ դէպքի մը պատճառաւ կաթողիկոսի ներկայութեան ազդեցութեան անհրաժեշտ պէտք ըլլայ , Հայրապետը պիտի կրնայ Ռուսաց սահմանէն դուրս ելնել :

ՅՕԴՈՒԱԾ 32.

Մանօթխան . Պատրիարքն իշխան է տնօրինել զսեպհական գոյս իւր ըստ իւրում հաճութեան . եթէ չիցէ արարեալ կտակ , գոյք նորա անցանին առ օրինաւոր ժառանգս նորին . իսկ եթէ չիցեն նմա ժառանգք՝ այն կայք հաշուին ընդ գոյս Լուսաւորչական եկեղեցւոյ Հայոց :

Այս տրամադրութիւնը բոլորովին հակառակ է Հայաստանեայց եկեղեցւոյ կանոնաց , որ միայնակեաց եկեղեցականաց ուրիշ ժառանգ չը ճանչնար , այլ Միաբանութիւնը՝ որուն անդամ են , եւ վանքը՝ ուր պատասպարուած կը վարեն իրենց պաշտօնը :

ՅՕԴՈՒԱԾ 33.

Լուսաւորչական Հայոց Սիւնհոդոսն Էջմիածնի՝ ընդ նախագահութեամբ Մայրագոյն Պատրիարք Կաթողիկոսին՝ բաղկանայ 'ի չորից Արք Եպիսկոպոսաց կամ յԵպիսկոպոսաց , եւ 'ի նոյնաթիւ Վարդապետաց՝ որք զհաստատուն բնակութիւն իւրեանց ունին յԷջմիածին :

Այս յօդուածին մէջ այնպիսի ժողովի մը կարգադրու-
թիւն կը տեսնուի որ սխալ է անուանուի, պակասաւոր է ըստով,
և Հայաստանեայց եկեղեցւոյ բոլորովին հակառակ է պաշ-
տօնով:

Հայաստանեայց Լուսաւորչական Ս. Եկեղեցին Սիւնհո-
դոս բառը յատկացուցած է այն գերագոյն և ընդհանրա-
կան ազգային եկեղեցական ժողովին՝ որ կաթողիկոսին հը-
րաւիրմամբ կամ անոր խոտորմունքն ուղղելու համար (եթէ
պատահի) հայրապետանոցի միաբանութեան կամ կաթո-
ղիկոսական խորհուրդին կոչելովը կը գումարուի եկեղե-
ցական ծանր խնդիրները քննելու և զանանք համաձայն
սուրբ Գրոց և տիեզերական ժողովոց օրէնսդրութեան լու-
ծելու համար. ուստի սխալ է Սինոդ բառը գործածել
այնպիսի ժողով մը անուանելու համար՝ որ կաթողիկոսի
իշխանութեան ստորադասեալ է, և անոր միայն խորհր-
դական և գործակից ըլլալու իրաւունք ունի, և որ ըստ
նախնի սովորութեան եկեղեցւոյ՝ պէտք է բաղկանայ եր-
կոտասան եպիսկոպոսներէ, և ո՛չ չորս եպիսկոպոս և չորս
վարդապետներէ ու մէկ աշխարհական պրօկուրօրէ՝ ինչ-
պէս պիտի տեսնենք քիչ մը ետքը:

ՅՕԻՈՒԱՄ 34.

Առ իւրաքանչիւր տեղի Անդամոց Լուսաւորչական Հայոց
Սիւնհոդոսին՝ Պատրիարքն 'ի ձեռն Գլխաւոր կառավարչին Վրաս-
տանի Կովկասեան եւ յայնկոյս Կովկասու եղեալ նահանգաց, եւ
'ի ձեռն նախարարութեան ներքին գործոց՝ առաջի առնէ ԹԱԳԱ-
ԻՈՐ ԿԱՅՍԵՐՆ գերկուս կանդիտատս:

Տարօրինակ տրամադրութիւն մըն է այս որ ընդունուեր
է կարգադրութեան մէջ, թերեւս այն նպատակաւ որ ժո-
ղովոյ անդամներն իրենց ընտրութիւնը թաքտաւոր կայսրէն առ-
նելով՝ անկախութեամբ վարուին և համարձակապէս դիմա-
դրեն կաթողիկոսական իրաւասութեան: Մեր ազգային
եկեղեցւոյ կարգը կը սովորեցընէ որ եկեղեցւոյ Սինոդը կամ
ընդհանրական ժողովը Սզգին ընդհանրութեան ձայնովը
Հայոց վիճակաւորներէն կը բաղկանայ: Իսկ Հայրապետա-

նոցի ժողովը տասներկու եպիսկոպոսներէ պէտք է բաղկանայ՝ որք ընտրուին Ազգին զանազան երկիրներու մէջ ունեցած եկեղեցիներէն, և Հայրապետն անուանէ զանոնք :

35 և 36 յօդուածներուն մէջ Ս. Էջմիածնի Սինոդին ՚ի մասին կառավարութեան 16 և դատաստանական մասին 4 տրամադրութիւն կը տեսնուին, որոց զօրութեամբը Ամենայն Հայոց կաթողիկոսն իր ամենաբարձր աստիճանաւն հանդերձ՝ ստորագրութիւն դնելէ և Սինոդին վճռոյն կամայ ակամայ կնիք զարնելէ զատ ուրիշ իշխանութիւն չունի :

ՅՕԴՈՒԱԾ 37.

Լուսաւորչական Հայոց Սիւնհոգոսն Էջմիածնի ընդ անմիջական վերատեսչութեամբ Մայրագոյն Պատրիարքին՝ տայ զվախճանական վճիռ ամենայն գործոց վերաբերելոց առ վարդապետութիւնս հաւատոյ, առ եկեղեցական պաշտամունս, ծէսս եւ պսակս, եւ առ այն յանցաւորութիւնս եկեղեցականաց՝ որք ոչ պատկանին քննողութեան մարմնաւոր դատարանաց: Այս Սիւնհոգոս՝ ըստ գործոց Լուսաւորչական եկեղեցւոյ Հայոց Ռուսաստանեայց՝ կայ ընդ վերատեսչութեամբ կառավարիչ Սինկղիտոսին (Սէնաթին) եւ նախարարութեանն ներքին գործոց, հաւասար այլոց Մայրագոյն Հոգեւոր ատենից օտարազգի դաւանութեանց :

Ահա այս յօդուածին տրամադրութեամբը յայտնի կը տեսնուի որ Օրէնսդիրը շփոթեր է Հայաստանեայց եկեղեցւոյ ընդհանուր եկեղեցական Սիւնհոգոսին ու Հայրապետանոցի կաթողիկոսական խորհուրդին իրաւասութեան սահմանները և պաշտօնը : Առաջինին վերապահեալ «Տայ ղ վախճանական վճիռ ամենայն գործոց վերաբերելոց առ վարդապետութիւնս հաւատոյ (համայնի բանի Ս. Գրոց և հեռիս յառաջնաբանի որի երբեք և ժողովոց կախարհիկ եկեղեցւոյ պէտք էր աւելցունել)», առ եկեղեցական պաշտամունս, ծէսս եւ այլն՝ երկրորդին յատկացուցեր է. և որ աւելի զարմանալին է, այս վերջինն այսպիսի բարձր պաշտօնով ճոխացընելէն ետեւ, բերեր ենթարկեր է Ռուսիոյ տէրութեան կառավարիչ Սինկղիտոսին և ներքին գործոց նախարար

րութեան . և իբր թէ արդարացընելու համար այս տա-
րօրինակ կարգադրութիւնը , յաւելցուցեր է սա՛ մխիթա-
րիչ ու միանգամայն շրացուցիչ պարբերութիւնը . « Հա-
ւասար այլոց ծայրագոյն հոգեւոր ատենից օտարազգի
« դաւանութեանց » որոց կարգն են նաեւ Հրէայք : Ու-
րեմն Ռուսիոյ նկատմամբ մեք Հայաստանեայքս օտար-
ազգի դաւանութեան տէր ենք , և մեր դաւանութեան
հոգեւոր ծայրագոյն ատենը (որ ըստ մեզ չէ՛ և չկրնար
ըլլալ այն որ նա՛ կը կարգադրէ) կայ ընդ վերատեսչու-
թեամբ Սէնթի և Մէնթիքոյն այլադաւան տէրութեան . . . . .
դարձեալ կ'ըսենք զարմանալի դրութիւն և տարօրինակ
կարգադրութիւն :

ՅՕԴՈՒԱԾ 40 .

Լուսաւորչական Հայոց Սիւնհոգոսն Էջմիածնի վարի ըստ
իրաւանց կուլեղեայեց , բայց յամենայն պարզ Հոգեւորական գործս
Պատրիարքն ունի զձայն վճռողական , իսկ յայլ գործս՝ եթէ հա-
ւասար են ձայնք Անդամոցն՝ ձայն նորա իբրեւ նախագահի , է
հակամէտ :

ՅՕԴՈՒԱԾ 41 .

Ի քննութեան իրաց՝ յորս Պատրիարքն Էջմիածնի ունի զձայն
վճռողական , չգտանի անձամբ 'ի Սիւնհոգոսի , այլ հասու եղեալ
եզրակացութեանց Սիւնհոգոսին յօրագրութիւնս մատուցեալս
նմա , տայ ըստ այնց զիւր վճիռ :

ՅՕԴՈՒԱԾ 42 .

Յորժամ Պատրիարքն Էջմիածնի ոչ գտանի անձամբ 'ի Լուսա-
ւորչական Հայոց Սիւնհոգոսի , գտեղի նորա ունի երկցադոյնն յԱրք
եպիսկոպոսաց կամ յեպիսկոպոսաց Անդամոց այսր Սիւնհոգոսի :
Նա վարի ամենայն իրաւամբ նախագահի յայնոսիկ զէպս միայն ,
յորժամ Պատրիարքն ինքնին չկարէ ներկայ գտանիլ 'ի պատճառս
հիւանդութեան կամ բացակայութեան յԷջմիածնի . իսկ պարզ
հոգեւորական գործք՝ յորս Պատրիարքն ունի զձայն վճռողական ,
յոչինչ զէպս կարեն վճռիլ առանց Պատրիարքին 'ի ժամ պարա-
պութեան Պատրիարքական Աթոռոյն : Վճռահատութիւն սոյնա-
տեսակ գործոց յետաձգի ցընարութիւն նորոյ Պատրիարքին :

Կարգ գործառնութեան Լուսաւորչական Հայոց Սիւնհոդոսին
Եջմիածնի, իրաւունք եւ պարտաւորութիւնք Անդամոց եւ Աս-
տիճանաւորաց Գիւանատան նորին, սահմանադրին ընդհանուր
կարգադրութեամբ՝ զորս ունին կողբղիայքն :

Այս յօդուածներով կը տեսնուի որ Ամենայն Հայոց
Կաթողիկոսութեան ստորագասեալ ազգային հոգեւոր աս-
եանը յամենայնի պարտաւոր է վարիլ համաձայն կարգաց
և կանոնաց Ռուսիոյ Տէրութեան կողբղիային (ատենին) և
Ամենայն Հայոց Հայրապետն ու Հոգեւոր Տէրն Հայաստան-
եայց Եկեղեցւոյ նոյն ատեանին մէջ իբրեւ Ատենապետ
(ինչպէս նաեւ կատորագրէ սոյն բառով) երկու ձայն ունի
երբ խնդրոյ մը վրայ անդամոց կէսը մէկ կերպ և միւս
կէսը մէկ կերպ վճիռ առաջարկեն : Իսկ երբ խնդրոյ մը
վրայ անդամոց մեծագոյն մասը միեւնոյն կարծիքը յայտնէ,
Կաթողիկոսը պարտաւոր է զայն ընդունիլ և ստորագրել՝
թէ և հակառակ ըլլայ իր կարծեաց և թերեւս ֆլասասկար
Ազգին և Եկեղեցւոյ :

Այս յօդուածոյ մէջ Պալատէնեան միայն մէկ շնորհ մը
ըրած է ընդհանուր Ազգին Հայրապետին, այն է «յամե-
նայն պարզ հոգեւորական գործս զձայն վճռողական» անոր
յատկացուցեր է 40 յօդուածով : Բայց Հայրապետն այս
շնորհը վայելելու համար կը պարտաւորի այնպիսի պարզ
Հոգեւորական խնդրոց որոշման ժամանակ՝ Ժողովին մէջ
անչափ ներկայ գտնուիլ . ապա թէ ոչ 41 յօդուածը կը
տրամադրէ որ այն պարզ հոգեւորական գործոց վճռողա-
կան ձայնը՝ որ Կաթողիկոսին է, և որ ըստ 42 յօդուածոյ՝
Կաթողիկոսական աթոռոյ պարապութեան ժամանակ՝ ոչ
ոք իրաւունք ունի գործածել, Ժողովն կ'անցնի երբ Կա-
թողիկոսը կենդանի է, բայց ժողովին ներկայ չը գտնուիր .
այս պարագային մէջ Կաթողիկոսն «հասու եղեալ եզրա-
» կացութեանց Սիւնհոդոսին յօրագրութիւնս մատուցեալս
» նմա, տայ ըՍՏ ԱՅՆՅ զիւր վճիռ » : Ուշադրութեան և զար-
մացման արժանի չե՞ն այս ըՍՏ ԱՅՆՅ բառերը . և իրաւունք
չունինք կասկածելու որ Պալատէնեան սոյն տրամադրու-

Թիւններով կամք ըրեր է ընդհանուր Հայոց Հայրապետին հոգեւորական իշխանութիւնը կապտել, և զայն ենթարկելով Սինոդ անուն ժողովի մը՝ որ ըստ գործոց Լուսաւորչական եկեղեցւոյ Հայոց կայ ընդ վերատեսչութեամբ Ռուսիոյ Սէնսիէն և Մէտրիարխի, Հայաստանեայց եկեղեցւոյ անկախութիւնը ջնջել :

ՅՕԴՈՒԱԾ 45.

Ի Սիւնհոգոսն Էջմիածնի լինի առանձին Պրօկուրօր կարգեալ 'ի կառավարիչ Սընկղիտոսէն (սէնաթէն) յԱստիճանաւորաց՝ որք գիտեն զլեզուս Ռուսաց եւ Հայոց . նմա նշանակի ոռճիկ յԱրքունի գանձարանէն համեմատ իւրում պաշտաման :

ՅՕԴՈՒԱԾ 46.

Պրօկուրօրն Լուսաւորչական Հայոց Սիւնհոգոսին Էջմիածնի 'ի գործողութիւնս իւր վարի ընդհանրական կանոնադրութեամբք՝ որ վասն պարտաւորութեան Պրօկուրօրի : Սոյն սա ունի գհաւասար հսկողութիւն 'ի վերայ դատաստանական եւ կարգադրական գործոց յառաջացելոց 'ի Սիւնհոգոսի անդ . եւ առաջիկայ գտանի յընտրութեան Ծայրագոյն Պատրիարքին Էջմիածնի . զդատաստանական գործոց Պրօկուրօրն առաջի առնէ (Մէտրիարխիւն Էստրիցի) նախարարութեան իրաւանց , իսկ զայլոց գործոց՝ նախարարութեան ներքին գործոց : Նա նոյնպէս ըստ գործոցն Լուսաւորչական Հայոց Սիւնհոգոսին Էջմիածնի զիմէ առաջարկութեամբք եւ առ գլխաւոր կառավարիչն Վրաստանի կովկասեան եւ յայնկոյս կովկասու եղեալ նահանգաց :

Ահա կարգադրութիւն մ'ալ որ իր քաղաքագիտական տրամադրութեամբը Պալատէնեայի ոգին կը պախարակէ, և անոր՝ մեր եկեղեցւոյ օրինաց ու կանոնաց վրայ հիմնեալ չըլլալը յայտնապէս կը քարոզէ : Ո՞վ է այս պրօկուրօրը և ի՞նչ գործ ունի Հայաստանեայց Լուսաւորչական եկեղեցւոյ հոգեւոր վերին իշխանութեան քով . — պրօկուրօրը Ռուսիոյ տէրութեան աստիճանաւորներէն աշխարհական անձ մըն է՝ որ Հայոց ու Ռուսաց լեզուները պէտք է գիտնայ . ուրեմն կրնայ օտարազգի ալ ըլլալ . նա՛ կը կարգի Ռուսիոյ տէրութեան Սէնաթէն , և արքունի գանձարանէն ոռճիկ կ'առնու . առ ի՞նչ . վասն զի նա պիտի գտնուի Լու

աւուրչական Հայոց Սիւնհոգոսին մէջ՝ «Առ 'ի հաւասարաւ,
"պէս հօգիւ 'ի վերայ դատաստանական և կարգադրական
"գործոց յառաջացելոց 'ի Սիւնհոգոսի անդ . և առաջի
"առնել զայնոսիկ ըստ գործոց նախարարութեանց իրաւ
"ւանց կամ'ներքին գործոց և կամ գլխաւոր կառավարչի
"վրաստանի կովկասեան և յայնկոյս կովկասու եղեալ նա
"հանգաց » : Նա՛ իրաւունք ունի ներկայ գտնուիլ Թայրա
գոյն Պատրիարքին ընտրութեան , և իր ստորագրութեամբ
կը վաւերացնէ ուրիշներու հետ Լուսաւորչական Հայոց
Սիւնհոգոսի պատկանեալ գրամոց հաշիւները :

Բացատրութեան կարծօտ է այս տրամադրութեանց բո
լորովին հակառակ ըլլալը մեր սուրբ Եկեղեցւոյ կանոնաց
և կարգաց , և միթէ աչքի չի՞ զարներ այսպիսի աստիճա
նաւորի մը՝ որուն մէկ ձեռքը Լուսաւորչական Եկեղեցւոյ
գերագոյն տեսչութեան հոգեւոր ժողովոյ գործոց մէջ է ,
և միւս ձեռքը Ռուսիոյ տէրութեան նախարարութեանց
կարկառեալ , թէ՛ պաշտօնին և թէ՛ քաղաքային վիճակին
նպատակը : Անցնի՛նք ուրեմն միւս յօդուածոց քննութեան :

Պալատէսեայի 4 գլուխը 17 յօդուածներով կը կարգադ
րէ Ռուսաստանի մէջ Հայոց Եկեղեցւոյ առաջնորդական
թէմերը , և թէմակալ առաջնորդաց ընտրութեան եղա
նակը , պարտաւորութիւններն ու Ս . Էջմիածնի հետ ունե
նալու յարաբերութիւնները :

Այս կարգադրութեան մէջ նշանաւոր կը հանդիսանայ
Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ օրինաց և կարգաց ընդգիմա
մարտ հակառակութեամբ՝ 57 յօդուածը .

ՅՕԴՈՒԱԾ 57 .

Զթէմակալ Առաջնորդս Լուսաւորչական Հայոց Եկեղեցւոյ 'ի
Ռուսաստան նշանակէ ԹԱԳԱԻՈՐ ԿԱՅՍՐՆ յԵկեղեցական աստի
ճանաւորաց այսր դաւանութեան : Նոքա կարգին և արձակին
Բարձրագոյն Հրովարտակօք , Ի մտանել նոցա 'ի պաշտօն երզնուն
վան հաւատարիմ հպատակութեան և ծառայութեան .

որով ամենայն Հայոց կաթողիկոսը զրկուած է Ռուսաստա
նի Հայոց վիճակներուն առաջնորդները կարգելու և ար

ձակերու իշխանութենէն որ ուղղակի իրեն կը պատկանի փլան զի ամենայն Հայոց ընդհանրական կաթողիկոսը միանգամայն և Մայրագոյն Պատրիարք է, և գոնէ իբրեւ Պատրիարք Ռուսիաբնակ Հայկազանց, իրաւունք ունի Ռուսիոյ Հայոց թէմակալ առաջնորդները կարգելու և արձակելու, ինչպէս Կոստանդնուպոլսոյ Պատրիարքը կը կարգէ և կարձակէ Տաճկաստանի Հայոց թէմակալ առաջնորդները: Այս իրաւանց՝ մեր Սուրբ Եկեղեցւոյ օրէնքը միայն մէկ չափաւորիչ պարագայ մը կ'ընդունի, այն է ժողովրդեան ընտրութիւնն ու առաջարկութիւնը, որով Առաջնորդը կ'ընծայի Պատրիարքի հաւանութեան ու հաստատութեան. օտար անձն կամ իշխանութիւն ընաւ իրաւունք չունի առաջնորդական ընտրութեան միջամտութիւն ընելու և Եկեղեցին և միանգամայն անոր գերագոյն Հովիւը իրենց նըւիրական իրաւունքէն կապտելու: Ռուսիոյ տէրութիւնը Ռուսաստանի Հայկազն առաջնորդութեանց նկատմամբ այնչափ միայն իրաւունք ունի՝ որչափ Օսմանեան տէրութիւնը իր երկրին մէջ: այսինքն ճանաչել ընտրուած առաջնորդը, և անոր քաղաքական մասին պակասութեան մէջ գտնուած ժամանակ՝ փոփոխութիւնն առաջարկել Մայրագոյն Պատրիարքին:

Վեցերորդ գլուխը բաղմաթիւ յօդուածներով Հայաստանեայց Մենաստանները նորանոր կարգաց և կանոնաց կ'ենթարկէ, որոնց մէջ նշանաւոր է ազգային Եկեղեցական կանոնաց դէմ հակառակութեամբ 91 յօդուածը որ է.

ՅՕԴՈՒԱՅ 91.

Ամենայն շարժական կայք թողեալք զկնի մահուան վանականին՝ պատկանին ամնաստանի նորին, եթէ չիցէ նորա արարեալ զկտակ եւ չունիցի զօրինաւոր ժառանգ:

Մեր Եկեղեցին միայնացելոց գոյից և ընչից ուրիշ ժառանգ չը ճանչնար այլ միայն անոր միայնացած Մենաստանը (տես Մխիթար Գօշ 'ի Դատաստանագիրս): Աշխարհի ամեն վայելմանց հրաժարական տուող և ազգային յար-

դերագոյն իշխանութիւնը պարտաւորեալ է վարիլ, և որ «1836ին Ռուսիոյ կայսեր հրովարտակաւ, հաստատուած օրէն Ռուսաստանի օրինաց մատենին մէջ զետեղուած է, և ամեն մէկ յօդուածը նոյն զօրութիւնն ունի ի՛նչ որ Օրինագրոց միւս յօդուածները»: Ուրեմն սոյն կարգադրութիւնն է ճշգրիտ պատկեր ամենայն Հայոց կաթողիկոսութեան արդի վիճակին, զոր ստուգելու հրաւիրեց մեզ պատկառելի ժողովոյդ վատահութիւնը, և զոր թախծութեամբ սրտի ջեղ ներկայացնելով կ'անցնինք մեր պաշտօնին միւս կէտերուն:

ՄԱՍՆ Բ.

Ամենայն Հայոց կաթողիկոսի ընտրութեան արդի եղանակը ո՞րն է և համաձայն է թէ չէ Ազգային եկեղեցւոյ իրաւանց, օրինաց և սովորութեանց:

Զայս քննելու համար Յանձնաժողովը դարձեալ կը պարտաւորի 1836ի կարգադրութիւնը ձեռք առնուլ, անոր որոշած ընտրական տրամադրութիւնները տեսնել, ստուգել նաեւ թէ նոյն կարգադրութեան հաստատութիւնը ըստ ոմանց «աղօթիւք և օրհնութեամբ» և ըստ այլոց «սրամտութեամբ և յո՛չ կամաց» ընդունող Յովհաննէս կարբեցի կաթողիկոսէն սկսեալ՝ վերջին 30 տարիներու մէջ իրարու յաջորդող Ներսէս և Մատթէոս երջանկայիշապակ կաթողիկոսունք ի՛նչպէս ընտրուեր են:

Ա. Նախ Պալատէնեան կաթողիկոսական ընտրութիւնը ինն յօդուածոց մէջ պարունակեր է 11էն մինչեւ 19 ամբողջ, զոր աստ կ'օրինակենք:

ՅՕԴՈՒԱԾ 11.

Ծայրագոյն Պատրիարքն էջմիածնի ընտրի յողջոյն ազգէ Լուսաւորչական Հայոց ըստ կարգին սահմանելոյ առ այս:

ՅՕԴՈՒԱԾ 12.

Ի դատարկանալ տեղոյ Ծայրագոյն Պատրիարք կաթողիկոսին ամենայն Հայոց, Լուսաւորչական Սիւնհոգոսն էջմիածնի առաքէ զճանուցողական նամակս յամենայն վիճակս Լուսաւորչա-

կան Հայոց, որք ենն՝ թէ 'ի Ռուսաստան, եւ թէ արտաքոյ սահմանաց նորին, նաեւ նշանակէ զտարեւոր միջոց առ ընտրութիւն նորոյ Պատրիարքի :

ՅՕԴՈՒԱԾ 13.

Իւրաքանչիւր վիճակ Լուսաւորչական Հայոց առ ընտրութիւն Պատրիարքի նշանակէ զերկուս պատգամաւորս՝ որեպոսորս՝ զմի Եկեղեցական եւ զմի աշխարհական : Պատգամաւորն եկեղեցական պարտի լինել կամ նոյն ինքն թէմակալ Առաջնորդն, կամ այլ ոք եկեղեցական նշանակեալ 'ի նմանէ . իսկ աշխարհական պատգամաւորն ընտրի յամենայն իշխանաւորաց, 'ի հարիւրապետաց յիւզբաշեաց 'ի մէլիքաց եւ յայլոց պատուաւոր աշխարհական անդամոց Լուսաւորչական Հայոց Եկեղեցւոյ՝ որոց են իւրաւունք ընտրութեան ըստ վաղեմնի ծիսի այսր եկեղեցւոյ :

ՅՕԴՈՒԱԾ 14.

Այսոքիկ ընտրեալ պատգամաւորք եթէ չկարասցին ներկայանալ անձամբ 'ի վանս Էջմիածնի ցնշանակեալ ժամանակն վանս ընտրութեան Պատրիարքի, ունին իրաւունս յայտնել զբութեամբք զգատողութիւն իւրեանց՝ հասուցանելով զայն 'ի Սիւնհոգոսն Էջմիածնի :

ՅՕԴՈՒԱԾ 15.

Բաց 'ի պատգամաւորաց (զէպուտատ) մասնակցին յընտրութեան Պատրիարքի ամենայն Անդամք Լուսաւորչական Հայոց Սիւնհոգոսին Էջմիածնի, եւ եօթն երիցագոյն Եպիսկոպոսունք՝ որք յայնժամ գտանիցին Եջմիածին. իսկ 'ի զիպուածս պակասութեան Եպիսկոպոսաց, զայն թիւ ընուն երիցագոյն վարդապետք տեղւոյն :

ՅՕԴՈՒԱԾ 16.

Նոյն ընտրութիւնն յառաջանայ Եջմիածին 'ի Մայր Եկեղեցւոջ սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին ճիշտ պահպանութեամբ ծիսից սահմանագրելոց 'ի Լուսաւորչական Եկեղեցին Հայոց առ այս :

ՅՕԴՈՒԱԾ 17.

Զկնի հաւաքման ձայնից բոլոր ժողովականացն եւ հասու լինելոյ գրաւոր դատողութեանցն հասելոց 'ի Սիւնհոգոսն ըստ զօրութեան 14 յօդուածոյն, չորեքին աւագագոյնք ըստ առաւելութեան ձայնիցն տուելոց 'ի նպաստ իւրեանց ճանաչին ունողք իւրաւանց ընտրեալ լինելոյ 'ի Կանդիտատ . իսկ 'ի զիպուածս հա-

ւատարութեան ձայնի, վիճակն որոշեսցէ՝ թէ ո՞ք պարտին համարիլ աւագագոյնք՝ 'ի նոցունց բոլոր ժողովականք առնեն ընտրութիւն երկուց կանգիտատաց 'ի պաշտօն Ծայրագոյն Պատրիարքի:

ՅՕԴՈՒԱԾ 18.

Զինի այսր ընտրութեան՝ ժողովն առաքէ զերիս պատգամաւորս յանդամոց իւրոց առ գլխաւոր կառավարիչն Վրաստանի, կովկասեան եւ յայնկոյս կովկասու եղեալ նահանգաց՝ որ յաղագս երկուց կանգիտատաց ընտրելոց առաջի առնէ ՆՈՐԻՆ ԿԱՅՍԵՐԱԿԱՆ ՄԵՏՈՒԹԵԱՆ 'ի բարեհաճութիւն, ընդ ձեռն նախարարութեան ներքին գործոց:

ՅՄԴՈՒԱԾ 19.

ԹԱԳԱԻՈՐ ԿԱՅՍՐԸ նշանակեալ զծայրագոյն Պատրիարքն Էլմիաճնի զկաթուղիկոսն Հայկազանց՝ ամենողորմածաբար շնորհէ նմա զառանձին Հրովարտակ վասն այսր աստիճանի. եւ հրամայէ զկնի երդնլոյն լինել հաւատարիմ առ գահն ամենայն Ռուսաց, կատարել զօժումն նորա ըստ վաղեմի ծիսի եւ սովորութեան Լուսաւորչական Եկեղեցւոյն Հայոց:

Այս տրամադրութիւններէն յայտնի կը տեսնուի որ ընդհանուր Հայոց Ազգը չէ՛ կարող ընտրել իր Հոգեւոր Տէրը, իր Եկեղեցւոյ Հովուապետն ու Հայրապետը, այլ նա՛ միայն ընտրելիներ կը ցուցնէ, և համայն ազգին միայն 1/8 մասին վրայ տիրող կառավարութեան վեհապետը՝ Ռուսաց վեհախառ կայսրը՝ կ'ընտրէ զկաթուղիկոսն Հայոց: Առաջին ասօրինաւորութիւնն:

Վերոյիշեալ ընտրելիները որոշելու համար Ազգին զանազան երկիրներու մէջ ունեցած առաջնորդական վիճակներէն երկերկու պատգամաւոր կ'ուզուի ընտրելեաց ընտրող ժողովին որ պարտաւորեալ է գումարիլ Ս. Էլմիաճնի տաճարին մէջ հանգուցեալ Հայրապետին մահուանէն տարի մը ետքը՝ ո՛չ աւելի կանուխ, և ո՛չ ուշ: Երկրորդ ասօրինութիւնն:

Յիշեալ պատգամաւորներուն մէկը եկեղեցական պիտի ըլլայ, միւսը աշխարհական. առաջինը կամ նոյն ինքն վիճակին Առաջնորդն է՝ կամ այլ ոք Եկեղեցական նշանակեալ

ի նմանէ միայնակ, մինչդեռ երկրորդին ընտրութեան՝ վիճակին ըստը աշխարհական իշխանաւորները հազիւ բաւական կը համարուին : Երրորդ սպորինսորոսինն :

Սոյն պատգամաւորները կամ անձամբ պիտի երթան Էջմիածին և կամ դրով պիտի գրկեն իրենց դատողութիւնը կամ քուէն . և զո՞վ պիտի դտնեն անդ ընտրելեաց ընտրող ժողով կազմելու համար . — Սինօդին բոլոր անդամները և եօթն երիցագոյն եպիսկոպոսունք կամ վարդապետք . որով սոյն ժողովը կը բաղկանայ՝ ո՞րչափ աշխարհականներէ՝ նոյնչափ և 15 ալ աւելի եկեղեցականներէ : Զորրորդ սպորինսորոսինն :

Այս ժողովին մէջ ներկայ ժողովականք քուէարկութիւն կ'ընեն, և բացակայից նամակաւ եկած քուէներուն հետ ասոնց ալ քուէները միանալով քուէհամար կ'ըլլայ . որով ամենէն շատ քուէ ստացող առաջին չորս անունները ցուցակի մը մէջ կը նշանակուին, առանց ուշ դնելու թէ քուէից բացարձակ առաւելութիւն ստացող կայ՝ մէջերնին թէ ոչ, անոնց ամենն ալ համահաւասար իրաւամբ ճանաչին ունողք իրաւանց ընտրեալ լինելոյ՝ — Ի՞նչ — դարձեալ ընտրելի : Հինգերորդ սպորինսորոսինն :

Ահա այս չորս ընտրելիներուն մէջէն բոլոր ներկայ ժողովականք (բացակայ դտնուողներուն խօսքը չկայ) ընտրութիւն կ'ընեն երկու անձի (ի՞նչ կերպով, այն ալ որոշ գրուած չէ), որ կը կոչուին Կաթողիկոսական կանդիատատք այսինքն ընտրելիք . և այս վերջին երկուքին մէջէն վկայսրը « բարեհաճութեամբ կը նշանակէ զժայրագոյն » Պատրիարքն Էջմիածնի, զԿաթողիկոսն Հայկազանց, և « ամենողորմածաբար շնորհէ նմա զառանձին հրովարտակ » վասն այսր ԱՍՏԻՃԱՆԻ (Ռուսիոյ կայսրը Հայոց Եկեղեցւոյ հայրապետին Կաթողիկոսութեան եկեղեցական աստիճանի հրովարտակ կու տայ) « և հրամայէ զինի երդնայն լինել հաւատարիմ առ Գահն Ռուսաց, կատարել զօժումն Ծայրագոյն Պատրիարքին » : վերջին և ժայրագոյն սպորինսորոսինն :

Բ. Պալատէնեայի հաստատութիւնը՝ ինչպէս որ արդէն յիշեցինք՝ կարբեցի Յովհաննէս կաթողիկոսին օրովն է, բայց Ս. Էջմիածնի Ռուսաց Տէրութեան ձեռքն անցնիլը անոր կաթողիկոս ըլլալէն առաջ է. ուստի կարբեցւոյն ալ կաթողիկոս ընտրուելու պարագաները գիտնալ անօգուտ չէ Պատկառելի Ժողովոյդ :

1842 թուին Մոսկուա տպուած « Բարձրագոյն Հրովարտակք և Արձանագրութիւնք վերաբերեալք առ եկեղեցիս դաւանութեան Լուսաւորչական Հայոց որ 'ի Ռուսաստան » անուն գրքին մէջ կը կարդանք թէ 1831 թուին Եփրեմ կաթողիկոսն հրաժարելով, Ռուսաց Վ. Նիկողայոս կայսրը հրաման գրեր է՝ որ Ս. Էջմիածնի Աթոռին մօտակայ վիճակները դանուող բարձրաստիճան Հայ եկեղեցականք՝ Էջմիածնի սինոդին հետ միաբանելով ընդ Նախագահութեամբ Եփրեմ կաթողիկոսի, երկու կանդիտատ կամ կաթողիկոսացու ընտրեն և անոնց անունները մերձակայ թէմից եկեղեցականներուն, Մելիքներուն, Իւզպաշիններուն և ուրիշ արժանաւոր անձանց ծանուցանելով հասկընան թէ անոնցմէ ո՛րը կուզեն կաթողիկոս. անոնք ալ այնպէս ըրեր են, այսինքն երկու կանդիտատ ընտրեր են, տեղակալ Մարտիրոս Արքեպիսկոպոսն ու Վրաստանայ առաջնորդ կարբեցի Յովհաննէս Եպիսկոպոսը : Բայց երբոր ասոնց անունը մօտակայ թէմերու եկեղեցականաց, Մելիքաց, Իւզպաշեաց և այլոց Ժողովրդականաց ծանուցեր են, անոնք սինօդականաց և բարձրաստիճան Եպիսկոպոսաց ընտրած երկու կաթողիկոսացուներուն երկրորդը՝ այն է Յովհաննէս կարբեցին ուզեր են, ուստի Ռուսաց Վ. կայսրն ալ վերջիններուն ուղածը հաստատեր է 'ի կաթողիկոսութիւն :

Ահաւասիկ այս եղելութիւնը պատմող կայսերական հրովարտակին բուն խօսքերը, որ վերոյիշեալ գրքին 403 և 406 երեսներուն մէջ կը տեսնուի :

« . . . իրազգաց լեալ 'ի ծանօթութեանց մերս Գեներալ Ֆէլթմարշալ Գրաֆ Պասկելիչ Երեւանու, թէ զօրացեալ

տկարութիւնք բարձրաստիճան Պատրիարքին Եփրեմայ բողոքովին զրկեն զնա 'ի կարողութենէ կատարելոյ զերկուս գլխաւոր պարտաւորութիւնս Պատրիարքական, այն է Օրհնել Պիտրոս և յեռնարբել զԵփեհիոսս, ոյր վասն և տեսանէ նա զինքն պարտաւորեալ մերկանալ յանձնէ զբարձր աստիճանս զայս, մեք թէ և ցաւակցութեամբ իմն յօժարամիտ գորով առ այն, հրամայեցաք բարձրընտիր եկեղեցական աստիճանաւորաց եղելոյ 'ի մերձակայ կողմանս Հայոց՝ ու կարէ եւն հետէ յափուոյն Էջմիածնի, միաւորեալ ընդ Սիւնհոգոսին Էջմիածնի, գահագլուխ ունելով ինքեանց զՎերհաստիճանն Եփրեմ, ըստ սահմանարբութեան վաղեմի և մատուցեալ հայաստանեայց Եկեղեցոյ, ընտրել զերկուս կանդիտատս 'ի Պատրիարքութիւն, և մատուցեալ 'ի գիտութիւն զանուանս ընտրելոցն եկեղեցականաց մերձակայ թեմից, Պատուարժան Մելիքաց, Իւզբաշիաց և այլոց արժանաւոր անձանց պատուարժան ազգին Հայոց, ծանուցանել մեզ թէ զո՛վ ոք յերկուց ընտրեալ կանդիտատաց Սիւնհոգոսին ցանկան տեսանել գլուխ եկեղեցոյ : Համաձայն մերս կամաց, մեծահանդէս ժողովն եկեղեցականաց՝ ընդ գահագլխութեամբ Վերհափառ Պատրիարքին Եփրեմայ 'ի 16 Մարտի ընտրեաց զկանդիտատս յաթու Պատրիարքութեան Էջմիածնի, զՏեղական Պատրիարքին զՂրքեպիսկոպոսն Մարտիրոս, և զՂրքեպիսկոպոսն Վրաստանի զՅովհաննէս : Համեմատեալ զայս նշանադրութիւն կանդիտատաց ընդ ցանկութեանց կամաց նամակաւ մատուցելոց յեկեղեցականաց մերձակայ թեմից Էջմիածնի, 'ի Պատուարժան Մելիքաց, Իւզբաշիաց և այլոց արժանաւոր անձանց պատուարժան ազգին Հայոց, մեք բարեհաճեցաք հաստատել յաստիճան Պատրիարքի Էջմիածնի և կաթողիկոսի համօրէն Հայոց զՂրքեպիսկոպոսն Յովհաննէս, և հրամանադրեմք Վերհափառ Պատրիարքին Եփրեմայ յարդարել և կատարել զօժումն և զձեռնադրութիւն սորին արժանավայել հանդիսակատարութեամբ և իսկական պահպանութեամբ համօրէն վաղեմի սահմանադրութեանց և աւանդութեանց, որք հաստատեալ կան յազադս այսր նախամեծար եկեղեցական հանդիսի . . . » :

Չը գիտեմք թէ կարբեցւոյն ընտրութեան ժամանակ Տաճկաստանի Հայոց կեդրոնական Պատրիարքական իշխանութեան իմաց տրուե՞ր է, և ի՞նչ կերպով, և ասկէջ ալ ի՞նչ պատասխան տրուե՞ր է :

Բայց անոր յաջորդ երջանկայիշատակ Ներսէսի ընտրութեան ժամանակ Ս. Էջմիածնի Միաբանութեան կողմէն պաշտօնական կերպիւ իմաց տրուած ըլլալը գիտեմք Ազգ. Պատրիարքարանին, և հրաւէր ալ եղած է մասնակցիլ նոյն ընտրութեան : Բայց ժամանակին Պատրիարքարան գումարուող Լնդհանուր Ժողովոյ անդամք, մեծ մասամբ սեղանաւորք Օսմանեան Տէրութեան, պատասխան տուեր են թէ « Տաճկաստանի Հայք կատարեալ վստահութիւն ունին Սուրբ Էջմիածնի Միաբանութեան վրայ, և թէ անոր ընտրածը իրենց ալ կատարելապէս ընդունելի է » . ուստի չ'են ամենեւին մասնակցեր ընտրական գործողութեանց . հետեւաբար Ս. Էջմիածին գումարուող ուրիշ երկրի մերազնէից պատգամաւորները միաձայն Ներսէսն ընտրեր են, և Ռուսաց վ. կայսրն ալ ընդուներ և հաստատեր է, ինչպէս որ վերոյիշեալ գրքին 449 երեսը տեսնուած կայսերական հրովարտակին հետեւեալ խօսքերէն կը հասկցուի :

« Ծանկցէ ամենայն ազգ. Հայոց, թէ զիջեալ 'ի միաշունչ փափաք սրտից նոցա, յայտնի երեւեալ հանդիսիւ մեծաւ յԷջմիածին 'ի 17 աւուր ապրիլի 1843 ամի, մեք հաստատեմք զՍրհի Եպիսկոպոսն Ներսէս յաստիճան Պատրիարքի Էջմիածնի և կաթողիկոսի ամենայն Հայոց . . . » :

Ահա հոս յայտնի կը տեսնուի որ Ներսէսի ընտրութիւնը թէ և Պալատէնեայի հաստատութենէն ետքն է, բայց անոր արամադրութեանց բոլորովին հակառակ կերպով կատարուած է, այսինքն Ս. Էջմիածին գումարեալ պատգամաւորները՝ չէ թէ երկու կանգիտատ ընտրեր են՝ ըստ Պալատէնեայի, այլ միաձայն Ներսէսն ուղեր են, և կայսրն ալ Ազգին կամքը յարգելով հաստատեր է զայն :

Ներսէսի վախճանէն ետեւ Մատթէոս Արքեպիսկոպոս նստաւ յաթոռ կաթողիկոսութեան 1858 ին :

Ասոր ընտրութիւնը մեր օրով և Տաճկաստանի Հայոց մաս

նակցութեամբն եղած ըլլալով, ամեն պարագայիւք ծանօթ է մեզ :

Ս. Էջմիածնայ միաբանութիւնը պաշտօնական գրով ի մացուցեր էր Կ. Պօլսոյ Պատրիարքարանին Ներսէսի վախճանումը, և Պալատէնեայի տրամադրութեան համեմատ խընդրեր էր՝ ինչպէս այս անգամ՝ թէ՛ Կ. Պօլսոյ Հայոց և թէ՛ Տաճկաստանի առաջնորդական վիճակաց կողմանէ պատգամաւորներ զրկել ՚ի Ս. Էջմիածին, որպէս զի նոր կաթուղի կոսի ընտրութեանը մասնակցին :

Ժամանակին Հոգեւոր և Գերագոյն ըսուած ազգային ժողովներն այն գիւրերը կարգալով՝ համաձայնութեամբ ուրոշեր են գրել Ս. Էջմիածնայ միաբանութեան թէ իրենք Օսմանեան տէրութեան հաստատած արտօնութեամբք Տաճկաստանի համբէն Հայոց թէ՛ հոգեւորականաց և թէ՛ աշխարհականաց Եկեղեցւոցիցն ըլլալով հարկ չկար բոլոր առաջնորդական թէմերէն զատ զատ պատգամաւորներ խնդրելու, այլ պարզապէս Տաճկաստանի Եպիսկոպոսներէն հինգ ընտրելի ցուցնելով անոնց մէջէն ո՛րն որ կաթողիկոս ընտրուէր՝ Տաճկաստանի Հայոց ընդունելի և հաճոյ ըլլալը խնայելու : Իսկ Ս. Էջմիածին ըլլալիք վերջին ընտրութեան մէջ Տաճկաստանի Հայերը ներկայացնելու և այն ժամանակի քառասուն և հինգ վիճակաց կողմանէ քուէ տալու համար՝ յիշեալ Հոգեւոր և Գերագոյն ժողովները գիր գրեր են կովկասեան փոխարքայի տեղակալ Հայազգի վասիլ Բեհբուտով զօրապետին և խընդրեր են որ կա՛մ իր ազգապետական հրամանաբերով և կամ իր կողմանէ մէկը Ս. Էջմիածին զրկելով իրենց ցուցրցած հինգ ընտրելեաց մէկը՝ ո՛րն որ իրեն հաճոյ թուի՝ ընտրել կա՛մ ընտրել որայ : Բայց այս գիրը Տփլիսի չի հասած Բեհբուտով կը վախճանի և գիրը կէս ճանրէն ետ կը դառնայ : Ասոր վրայ յիշեալ Հոգեւոր և Գերագոյն ժողովներն ուրիշ երկու Տփլիսեցի ազգայնաց⁽¹⁾ կը գրեն և Տաճկաստանի համբէն Հայոց փոխանորդ կը կարգեն, որք լիակատար իշխանութեամբ Ս. Էջմիածին կ'երթան, և երկու կաթուղիկոսացուներու վերջնական ընտրութեանը մասնակից կ'ըլլան իւրաքանչիւրը քառասուն և

(1) Կուրկինպէկով և Նասր Թումանով :

հինգ կամ երկուքը մէկէն իննսուն ձայն կամ քուէ ունեւնալով 'ի դիմաց քառասուն և հինգ առաջնորդական թէմոց Տաճկաստանի , և վերջապէս Ս. Մատթէոս Ս. Գեորգ Արքեպիսկոպոսներն առաւելագոյն քուէ ստանալով , իբրև վերջնական կանդիտատք կամ ընտրելիք՝ ըստ Պալաժէնեայի՝ անուննին Ռուսաց կայսեր բարեհաճութեանը կը ներկայացուի , և Ն. Վեհափառութիւնն ալ զՄատթէոս կը նշանակէ կաթողիկոս ամենայն Հայոց :

Ահաւասիկ վերոյիշեալ Հոգեւոր և Գերագոյն ժողովոց կողմանէ առ Ս. Էջմիածնի Սինոդն և առ Բէհբուսով զօրապետն գրուած նամակներուն պատճէնը :

Պատճէն նամակի վասն ընտրութեան ընդհանրական կաթողիկոսի որ գրեցաւ 'ի Սուրբ Էջմիածին ըստ որոշման Ընդհանուր ժողովոյն գումարելոյ 'ի 14 Մարտ 1858 :

Գերապատիւ եւ չնորհաչուք բարձր Տեղակալ Արարատեան Մայր Աթոռոյ սուրբ Էջմիածնի եւ ամենայն Սինոզական մեծարեալ Հարք :

Որովհետև յուզղափառ հաւատս քրիստոնէութեան ծնեալ , եւ հոգեբուզիս վարդապետութեամբ Սրբազան Հարց մերոց մնեալ , յարգեմք զամենայն կանոնոսոցա ամենայն մասամբ զգուշաւորութեան , եւ ճգնիմք արեամբ չափ չբերել առ նոսա արատ ինչ . յայն սակա իբրև հաւատարիմ աւանդապահք՝ գառ 'ի Սրբազան Հայրապետաց եւ 'ի նախնեաց մերոց զոր ինչ ունիմք , եւ զոր տեսեալ եւ լուեալ եմք ըստ հոգեւորին , անխփփոխ եւ անայլայլելի պահեալ եմք եւ փութամք 'ի նոյնութեան պահել յաւիտեան :

Ապաքէն ծանուցաւ մեզ լրութեան Ազգիս Տիրահրաւէր փոխունն յաստեացս գերերջանիկ եւ սրբազնասուրբ Հայրապետին մերոյ եւ ծայրագոյն Քահանայապետին , որպէս եւ գրեցիք մեզ երկիցս ցաւօք սրտի . եւ ըստ կանոնի ինչդեալ էք զհաճութիւն բազմագումար բնակչացս Տաճկաստանի 'ի նորոգ ընտրութիւն արժանաւորի ուրուք , որ յաջորդեսցէ 'ի տեղի նորա . ուստի եւ մեք աստանօր 'ի Մայրաքաղաքիս Հոգեւոր եւ Գերագոյն ժողովականքս՝ 'ի խնդրանաց եւ 'ի պատշաճ տեսութենէ բովանդակ ազգին՝ յարքունուստ հաստատեալ սեպհական արտօնութեամբք մերովք հաւաքեալք 'ի մի որպէս արդարեւ ներկայացուցիչ ազգայնոց հո-

դեւորականաց եւ ժողովրդականաց եղելոց 'ի սահմանի Օսմանեան պետութեան , եւ համահաճութեամբ դրեցաք զայս գիր յայանելով զխորհուրդս մեր :

Եւ արդ յառաջ քան զամենայն խնդիր է մեր ուխտիւք յերկնաւոր Քահանայապետէն մերմէ , զի յուցցէ մեզ զարժանաւոր փեսայ անարատ հարսին իւրում սրբոյ Եկեղեցւոյ 'ի գահակալութիւն այգմ Մայր Աթոռոյ ըստ հոգեւոր մասին , որ իցէ յուզափառ հաւատս անխտոր վկայեալ , 'ի տուրբ պաշտամանն եւ 'ի կոչմանն ամենայն ջերմեռանդութեամբ եռանդուն , ջատագով հայրենի աւանդից եւ ուղղութեան կարգաց եւ կանոնաց , երկիւղած եւ զգուշապահ ծխից եւ սրարողութեանց Հայաստանեայց սուրբ եկեղեցւոյ , մինչ յայս վայր 'ի վարս երկնակրօն սրբութեան անբամբաս քաղաքավարեալ , Հօտին Քրիստոսի օրինակ բարի զանձն ընծայեալ , եւ միով բանիւ ասել , խկաքանչ տիպ եւ նրմանութիւն ունիցի հիմնադրի Արարատեան Մայր Աթոռոյն մերոյ՝ սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին եւ արժանաժառանգ յաջորդաց նորա , որք յեկեղեցական իրաւասութեանց եւ 'ի կաթողիկոսական անկախ արտօնութեանց եւ ոչ նշանախեցիւ չափ ինչ մի կորուսեալ են եւ կամ այլայլեալ ոչ յառաջ եւ ոչ յետոյ . եւ զգրկեալ ոք այժմ 'ի բարեմասնութեանց աստի եւ յանկախութենէ հոգեւոր իշխանութեան իւրոյ՝ ոչ ընկալցուք երբէք , եւ ոչ հաւան լիցուք հնազանդիլ 'ի հոգեւորս յայն վիճակ խոնարհեալ հոգեւորական իշխանաւորի :

Եւ ահա երկիւղած մտածութեամբ որոշեցաք յԱրժանապատիւ եպիսկոպոսաց ազգիս զհնգետին զայստսիկ . զԱմենապատիւ Պատրիարք մայրաքաղաքիս զտէր Յակոբ սրբազան արքեպիսկոպոսն . զնախկին Պատրիարք Տէր Մատթէոս արքեպիսկոպոս . ըզԳէորդ եպիսկոպոս Պրուսայու , զԳրիգորիս եպիսկոպոս Կարնոյ եւ զՊօղոս եպիսկոպոս Զֆլուհնիոյ : Եւ վասն հնգեցունցս այսոցիկ միօրինակ եւ համազօր ունելով հաճութիւն , 'ի քուէարկութեան անդ զոր ունիցիք առնել ըստ կանոնաց յընտրութեան անդ , հաճութիւն մեր լի բովանդակ համարեացի այնմ վասն որոյ եւ իցէ 'ի հնգեցունց աստի յաջողեալ ընտրութիւնն . եւ զնորին Սրբազնութիւն ծանիցուք անվրէպ Ամենապատիւ եւ Արժանընտիր յաջորդ բազմերախա Հօրն մերոյ Ս. Գրիգորի Լուսաւորչին , եւ գլուխ Հայաստանեայցս սուրբ եկեղեցւոյ , եւ ծայրագոյն ընդհանուր Պատրիարք եւ Քահանայապետ բոլոր լրութեան ազգիս Հայոց :

Ապաքէն ըստ ձերոց գրութեանց 'ի 14 Սեպտեմբերի անցելոյ

ամի առ Սրբազան Պատրիարք մեր եւ տէր, « Բարեհաճիլ այժմէն իսկ ազդել 'ի միտս անդամոց ազգային Գերագոյն ժողովոց հոգեւորականաց եւ քաղաքականաց Հայոց Կոստանդինուպօլսոյ », եւ դէք իբրեւ արդարեւ գիտակը սահմանադրութեան կառավարութեանց հոգեւորականաց եւ ժողովրդականաց հայոց Տաճկաստանի, յանձնեցելոյ յակնարկելոյ բովանդակ ազգին յարքունուստ երկուց ժողովոցս 'ի գործադրութիւն մերոց իրաւանց յընտրութիւն նորոյ Հայրապետի, 'ի կողմանէ լրութեան հոգեւորականաց եւ ժողովրդականաց Կոստանդինուպօլսոյ, նոյնպէս եւ 'ի կողմանէ հոգեւորականաց եւ ժողովրդականաց քառասուն եւ հնգիւ չափ առաջնորդութեանց եղելոց ընդ Պատրիարքութեամբ Կոստանդինուպօլսոյ յԱսիա եւ յԵլլազա⁽¹⁾, զվախճանական դիտումն մեր 'ի պայծառութիւն եւ 'ի շինութիւն սրբոյ Հայաստանեայց եկեղեցւոյ յայտնապէս գրեալ, 'ի հաստատութիւն զիսկական կնիք ժողովոցս դրոշմեցաք :

Ի կողմանէ հոգեւորականաց Կ.Պօլսոյ,
 և քառասուն եւ հինգ առաջնորդութեանց
 եղելոց յՕսմանեան տէրութեան՝
 Հոգեւոր ժողովս կնքեմք.
 (Կնիք Հոգեւոր ժողովոյ)

Ի կողմանէ ժողովրդականաց Կ.Պօլսոյ,
 և քառասուն եւ հինգ առաջնորդութեանց
 եղելոց յՕսմանեան տէրութեան՝
 Ազգային ժողովս կնքեմք.
 (Կնիք Գերագոյն ժողովոյ)

Ի Պատրիարքարան ամենայն Հայոց,
 որ 'ի Կոստանդինուպօլիս.
 2 Ապրիլ 1858:

Պատճէն նամակի առ Կնէազ Վասիլ Օսէվիչ Պէպուլթով
 փոխանորդ Փոխարքային Կովկասու 'ի Թիֆլիզ :

Նորին պայծառափայլութիւն
 Փոխանորդ Փոխարքային Կովկասու Տէր Եէնէրալ Լէյթինանթ եւ
 Ասպետ Կավալիէր Կնէազ Վասիլ Օսէվիչ Պէպուլթով :

Խնդիր Օսմանեան տէրութեան հպատակ եղեալ ազգիս
 Հայոց Գերագոյն ժողովին Կոստանդինուպօլսոյ, որ է
 հաստատեալ Կայսերական հրամանաւ :

Ականաւորք եւ անուանիք Ազգիս, հաւաքեալ 'ի Գերագոյն
 ժողովս, միաբան ընտրեցաք հինգ Եպիսկոպոսունս, որք են .

(1) Այսինքն Բուժէիլ :

1. Կ. Պօլսոյ այժմեան Պատրիարք Յակոբ Արքեպիսկոպոս .
2. Նախկին Պատրիարք Մատթէոս Արքեպիսկոպոսն .
3. Պրուսայի վիճակաւոր Գէորգ Արքեպիսկոպոսն .
4. Զմիւռնիոյ վիճակաւոր Պօզոս Արքեպիսկոպոսն .
5. Կարնոյ վիճակաւոր Գրիգորիոս Արքեպիսկոպոսն :

Ձի ահա ըստ հրամանի Սինօզին Ս. Աթոռոյ Էջմիածնի, գրեցաք զպատասխանին եւ սոյն խնդրազրով առաքելք առ Ձերդ պայծառափայլութիւն, զի ազգասիրական ոգւով ողորմեսցիք ընդունիլ զազաչանս բոլոր Հայ հպատակացս Օսմանեան տէրութեան, եւ փոխանակ ամենեցունցս յանձնելք Ձերդ կամայն, զի 'ի ժամանակի ընտրութեան Կաթողիկոսի, կամ հրամանագրով Ձերդ ազգապետութեան, եւ կամ 'ի դիմաց Ձեր զոմն առաքելով առ Ս. Աթոռն յայտնել զկամս Ձերդ պայծառափայլութեան, մինն 'ի սոյն հնգիցն ո՞րք եւ իցէ հաճելի . քանզի ընտրեալն 'ի ձէնջ ընդունելի է մեզ ամենեցունցս . վասն զի չունիմք առաքել զոր 'ի կողմանէ մերմէ, ոչ հոգեւորական եւ ոչ մարմնաւորական . ամենայն կերպիւ յանձնեալ եմք առ Ձերդ պայծառափայլութիւն :

Ողջ լեր 'ի պարծանս եւ 'ի պայծառութիւն Ազգիս :

Անդամք
Ազգ. Հոգեւոր ժողովոյ
(Կ՚Կ+)

Անդամք
Ազգ. Գերագոյն ժողովոյ
(Կ՚Կ+)

'ի Կ. Պօլիս . Պատրիարքարան Հայոց .

2 Ապրիլ 1858 :

Մատթէոս Կաթողիկոս վախճանեցաւ անցեալ տարի Օգոստոս ամսոյն 22ին : Երեք ամիս ետքը Նոյեմբեր 19ին՝ Կ. Պօլսոյ Ազգ. Պատրիարքարանը պաշտօնական գիրեր կուգան⁽¹⁾ Ս. Էջմիածնի Սինօզէն, որ վշտալի վեհափառին ցաւալի վախճանը ծանուցանելէն ետեւ կը հրաւիրէ Կ. Պօլսոյ Հայոց Պատրիարքը հանդերձ կրօնական ժողովով մէկ Եկեղեցական պատգամաւոր զրկել 'ի Ս. Էջմիածին, եւ Քաղաքական ժողովին ալ կը պատուիրէ մէկ աշխարհական պատգամաւոր ընտրել, եւ գաւառարնակ ազգայնոց իմաց տալով՝ իւրաքանչիւր առաջնորդական թէմերէ երկերկու պատ-

(1) Նամակները Սեպտեմբեր 11ին գրուած են, բայց Նոյեմբեր 19ին հասած են 'ի Պատրիարքարան :

գամաւոր ընտրել տալ, որպէս զի, կ'ըսէ, բոլոր Հայաստանեայց պատգամաւորները առաջիկայ Սեպտեմբեր 15—17ին Ս. Էջմիածին գումարուելով, ընտրեն զկաթողիկոսն ամենայն Հայոց համաձայն կարգաց և օրինաց Հայաստանեայց Լուսաւորչական Ս. Եկեղեցւոյ :

Ահաւասիկ Սինօզին նամակներուն բուն խօսքը .

« Փոյթ ունել ընտրել 'ի միջոյ եկեղեցականաց Հայոց քաղաքիդ մեծի զոմն պատգամաւոր, զոր և առաքել ց15 սեպտեմբեր 1866 ամի յաթոռս Ս. Էջմիածնի, առ 'ի մասնակցիլ ընտրութեան նորոյ կաթողիկոսի, որ ունի լինել 'ի մայր տաճարի նորին, ճիշտ պահպանութեամբ ամենայն թիւից և սովորութեանց կարգեցելոց առ այն կանոնս եկեղեցւոց մերոյ » :

Եւ հետեւեալը .

« Ի գալ ժամանել բոլորից պատգամաւորաց՝ եկեղեցականաց և աշխարհականաց, և կամ յետ ստանալոյ յամենից 'ի նոցունց զըրաւոր պատասխանիս, ունի կայանալ ընտրութիւնն անմիջապէս 'ի 17 սեպտեմբեր 'ի Տաճարի Ս. Էջմիածնի՝ ըստ նախասահման կարգին՝ համայն ըստ ամենայնի թիւից և ասանդութեանց եկեղեցւոց մերոյ » :

Այս վաւերական տեղեկութիւններէն յայտնի կը տեսնուի որ Ս. Էջմիածին Ռուսաց կայսերութեան երկիր ըլլալէն 'ի վեր՝ երեք անգամ կաթողիկոսի ընտրութիւն եղած է, և թէպէտ Ս. Էջմիածնի միաբանութիւնը ակամայ Պալատէնեայի տրամադրութեանց համեմատ վարուելու պարտաւորուած է միշտ, բայց և այնպէս Ներսէսի և Մատթէոսի ընտրութիւնն ըստ այնց չէ կատարուած, այսօր ալ դարձեալ Ս. Էջմիածնի միաբանութիւնը նոյն կանոնաց համեմատ վարուելու պարտաւորեալ է, թէ և իր պաշտօնական նամակը Պալատէնեայի յիշատակութիւն չընել, այլ ըստ ամենայնի համայնի թիւից և ասանդութեանց մերս եկեղեցւոց վարտել կ'առաջարկէ :

Տեսնենք ուրեմն ո՞րն է մեր Եկեղեցւոյ ընդհանուր կանոնը կամ աւանդական սովորութիւնը կաթողիկոսական ընտրութեան մասին :

Ազգային եկեղեցին՝ եկեղեցական նուիրապետութեան և ընդհանրապէս եկեղեցական ամեն տեսակ բարեկարգութեան վերաբերեալ կանոնաց և սահմանադրութեանց հետ հարկաւ կաթողիկոսական ընտրութեան վրայ ալ մասնաւոր կանոնադրութիւն ունեցած է՝ ՚ի նախնեաց, ՚ի հայրապետաց և յընդհանրական ժողովոց սահմանեալ։ Բայց ազգային թանկագին հնութեան մեծ մասին կորստեանը հետ՝ Ազգը ոյն կանոնադրութեան ալ կորուստը ողբալու դժբաղդութեան մէջ է այսօր, այնպէս որ կաթողիկոսական ընտրութեան վրայ մեր եկեղեցւոյ օրէնքը և մեր նախնեաց կարգադրութիւնները գտնել ուզողը՝ կը պարտաւորի ազգային պատմութեան հատուկօտոր մնացորդացը դիմել, և անոնց ծաղկաքաղովը բաւականանալ։

Կաթողիկոսական Յանձնաժողովս այն կէտին վրայ Ազգային մատենադրութեանց հետազօտութիւն ընելով, բուն ըր պատմական անցից ընդհանուր տեսութեամբ սա՛ եղբակացութեան հասաւ որ,

Հայաստանեաց եկեղեցւոյ մէջ,

Ազգային եկեղեցական նուիրապետութեան գլուխ, Ազգին Հոգեւոր աէրն ու Հովիւք, մէկ բառով Ազգին ընդհանրական Հայրապետը, ազգին կ'ընտրուի, այսինքն համայն Ազգէն և Քայն Ազգէն։

Ազգային պատմութիւնը կը ցուցնէ որ Ազգին ամեն կարգի և ամեն աստիճանի անձինք՝ Լուսաւորչական եկեղեցւոյ անդամ ըլլալու իրաւամբ կաթողիկոսական ընտրութեան մասնակից եղած են։ Եկեղեցական կարգէն Եպիսկոպոսունք և Քահանայք, Սարկաւագք և դպիրք ամբողջքաղաքային վիճակի մէջ ալ թագաւոր, Նախարար, Իշխան, սոսկական, աղքատ, հարուստ, մեծ և փոքր, ամեն կարգի ազգայինք իրաւունք ունեցած են Սմեհայն Հայոց կաթողիկոսի ընտրութեան մէջ։ Այս իրաւանց արգելք ըլլալու միակ պարագայ՝ եկեղեցւոյ փարախէն դուրս գտնուելըն եղած է։ Այն որ եկեղեցւոյ մէջ է, և չէ մերժուած, և հասակի կամ ընկերական վիճակի նկատմամբ քաղաքականապէս անբաւական չէ, եկեղեցւոյ գլխոյն՝ Հասարակ

կաց Հօր ընտրութեան մասնակցելու իրաւունք կը վայելէ : Պատմութիւնը կը ցուցնէ նաև որ մեր Ազգին մէջ կաթողիկոսական ընտրութեան մասին երբէք օտարի միջամտութիւն մտադիւր ընդունուած չէ՛ , և բնաւ տեղ մը ազգային կաթողիկոսի ընտրութեան վաւերացում յիշատակուած չիկայ . կ'երեւի որ մեր նախնիք այս պարագային և ո՛չ խսկ գաղափարն ունեցած են :

Մեր Ազգին մէջ , Ազգ-Եկեղեցականք և Քաղաքայինք մի և նոյն Եկեղեցւոյ անդամ , և ՚ի Քրիստոս Յիսուս եղբայր ճանչնալով զիրեար , Ազգային Հայրապետին ընտրութեան մէջ վիճակի խտրողութեան սկզբունք երբէք ընդունած չեն : Ամեն կարգի անձինք սոյն ընտրութեան մասնակցեր են , ո՛չ խառն ՚ի խուռն անշուշտ , այլ իւրաքանչիւրն իր ձեռնհասութեան սահմանին մէջ շարժելով , բայց ամենն ալ գործելով . այնպէս որ , կաթողիկոսունք ընտրուել են միշտ քրիստոնէական Արեւելեան և նախնական պարզ և մաքուր կանոններով : Եկեղեցականք ընտրութեան գործողութիւնները կանխաւ օրինաւորութեան շաւղին մէջ ուղղելով իրենց պաշտօնը կատարած են , նուիրապետութեան այն գերագոյն աստիճանին՝ ամենայն Հայոց կաթողիկոսութեան պաշտօնին արժանաւորագոյն անձինքները ցոյց տալով ժողովրդեան , որով նոյն պաշտօնին արժանաւորութեան հասնելու արգելք ունեցողները ինքնին յայտնուելով , Ազգայնոց ընտրութիւնը ճանաչողութեամբ կատարուելու տրամադրութեան մէջ գտնուել է : Քաղաքայինք հանդերձ Եկեղեցականօք ՚ի մի վայր գումարուելով՝ Եկեղեցականաց ցոյց տուած անձանց մէջէն Ազգին Հայրապետն ընտրել են , երբեմն պարզապէս միաձայն աղաղակ բառնալով , երբեմն ատենական կարգօք կանոնօք վարուելով . և երբ ընտրութիւնը կատարուել է , ալ բնաւ մէկուն վաւերացմանը սպասելու հարկ և օրէնք չըլլալով , ընտրեալը յաթու Հայրապետութեան բազմեր ու կաթողիկոսական մատանին ու քողը ընդունելով Հայրապետութեան օծումն առել է :

Այս է ահա պատմութեան մնացորդաց մեզ սովբեցուցածը՝ իբրև հիմնական տրամադրութիւնք կաթողիկոսա-

կան ընտրութեան կանոնաց . ասոնց համեմատ կատարուեր են կաթողիկոսաց մեծ մասին ընտրութիւնը :

Թէպէտև եղեր են կաթողիկոսներ՝ որ իրենց յաջորդներն իրենք ընտրեր են , մեր թագաւորններն ալ ընտրեր են շատ անգամ զկաթողիկոսներ . ինչպէս նաև Նախարարք , Եպիսկոպոսունք միայնակ կամ ժողովրդեան հետ մէկտեղ . երբեմն նաև սոսկ ժողովուրդն ազազակաւ ընտրեր է զկաթողիկոս , և վերջին ժամանակները կաթողիկոսական դահին մերձակայ Եկեղեցականք միայն . շատ անգամ Ս . Էջմիածնի Միաբանութիւնը . երբեմն ալ կոստանդնուպոլսոյ Պատրիարքները . բայց ասոնց ամենն ալ ընդհանուր կանոնի զարտուղութիւններ եղած են , և ազգին քաղաքական դժուարութեանց և տառապանաց ժամանակ՝ կամ անպայման վստահութեան և կամ անիրաւ բռնաւորութեան արդիւնք եղած են : Ազգին առաջին Հայրապետ և Լուսաւորիչն հոգւոց մեծն Գրիգոր՝ Աստուածային յայանութեամբ ընտրուեր է՝ Հայկազն թագաւորին նախարարաց և ժողովրդականաց ամենուն կամօք և խնդրանօքը , Բայց Լուսաւորիչ ինքն որոշեր է իր յաջորդը , և այսպէս պէտք էր ըլլալ , վասն զի Ազգը նոր լուսաւորուած ըլլալով՝ Քրիստոնէական հաւատոյ լուսովը , կատարեալ և անպայման վրստահութիւն ունէր իր Լուսաւորչին՝ ինչպէս նաև անոր յաջորդին վրայ , որով մտադիւր և իրաւամբ ձգած է անոր՝ յաջորդ Հայրապետին ընտրութեան իրաւունքը որ իրն էր , և անոր ընտրելովը ինք ընտրած կը համարուէր :

Թագաւորներն ալ ընտրեր են զկաթողիկոսներ , ո՛չ միայն ազգայինք , այլ և օտար իշխաններ , մասնաւորապէս Պարսից թագաւորները և Շահարմէն կոչուած Հագարացի բռնաւորները , որ շատ անգամ մերայնոց ձեռօք անուղղակի կերպով ուղածնին կը բարձրացունէին կաթողիկոսական Աթոռը . Բայց ասոնք բռնաւորութեան արդիւնք են և ո՛չ այլ ինչ : Ազգն այսպիսի սպարազայից մէջ իր գանուած վիճակին համեմատ վարուելով՝ կամ լուեւեայն ընդուներ է նորընտիր կաթողիկոսը՝ եթէ արժանաւոր գտեր է զայն իւր կոչման , և կամ ինք թագաւորին կամ բռնակալին դէմ

բողոք բառնալու կարողութիւն չէ ունեցեր : Բայց երբեմն նաև ասոր հակառակ բողոք և աղաղակ բարձեր է , մերժեր է այն բռնաւորական կաթողիկոսը և ուրիշ մը ընտրեր ու կաթողիկոսացուցեր է անոր տեղ :

Եկեղեցականք ալ ընտրեր են շատ անգամ զկաթողիկոսս , և երբեմն միայն եկեղեցականք , առանց քաղաքային անձանց մասնակցութեան : Բայց երբ , Ազգին ցիր և ցան նուաճեալ և գերեալ տառապելի ժամանակներուն մէջ , այնպէս որ եթէ Քաղաքայինք ուզէին ալ թերեւս պիտի չը կարողանային մասնակցութեան իրաւունքնին 'ի դորժ դնել , մերթ առ ահի բռնակալաց , և մերթ առ դժուարութեան ճանապարհաց և 'ի մի վայր գումարելոյ :

Բայց ժողովուրդն ալ այսպիսի չափազանցութեանց մէջ գտնուեր է երբեմն : Երբ Սուրբն Ներսէս Շնորհալի վախճաներ է , անոր եղբօրորդին Գրիգոր Տղայ՝ յուրարկաւորութեան հանդիսին գտնուելով , ժողովուրդն անոր շնորհազարդ վեհ կերպարանքին ու իմաստալից բանկցն զմայլելով՝ միաբերան աղաղակ բարձեր ու զնա ինքն Գրիգոր կաթողիկոս խնդրեր է , և ըստ այսմ խնդրանաց՝ որ առաւել ստիպման կերպարանք ունի քան թէ ընտրութեան , Երանելին 'ի դահ կաթողիկոսութեան համբարձեր է հաճութեամբ և օժմամբ Եպիսկոպոսաց :

Ասոնց ամենն ալ եղեր կատարուեր են , բայց՝ ինչպէս որ վերն ըսինք՝ իբրև զարտուղութիւն ընդհանուր կանոնաց , որով Ազգը 'ի սկզբանէ անտի իր Հայրապետին ընտրութիւնն ինք ընել կարգադրեր է Դայակ և Քովանդակ , այսինքն ազգային ամեն կարգի և աստիճանի արժանաւոր անձանց ձեռօք , և միայն անոնց ձեռօք : Օտարը երբէք իրաւամբ ձեռք ձգած չէ՛ անոր մէջ : Բայց միթէ կարկառած ալ չէ . — այո՛ . Սուրբն Գրիգոր Պահլաւունիին՝ Շնորհալոյն եղբօրը կաթողիկոսութեան ժամանակ , Բողանդիոյ կայսերութեան և Յունական Եկեղեցւոյ Պատրիարքութեան կողմէն առաջարկութիւն կ'ըլլայ մեր հայրենի Եկեղեցին Յունականին հետ միաւորելու , և այս նըպատակաւ կայսեր և Պատրիարքին կողմէն պատգամաւո-

բութիւն մը կը ներկայանայ Հայկազանց կաթողիկոսին՝ ինն գլուխ առաջարկութիւն բերելով Յունական Եկեղեցւոյ կողմէն, որոնց իններորդն է. « Ձի ընդունիցին Հայք զարեւելեան կաթողիկոսին՝ միայն ՚ի թագաւորէն Հոռոմոց »:

Առ այս Հայրապետն Հայոց հանդերձ Եպիսկոպոսօք պատասխանի պատրաստեց այսպէս. « Վասն իններորդին՝ ազաչէն Հայք թոյլ տալ իսրեանց ընդարեւելեամբ կացուցանել կաթողիկոս, զի ընդ իշխանութեամբ զանազան ազգաց գլուխ մեր, ասեն, դժուարին է ընտրութեամբ կայսերն դնել կաթողիկոս »: Եւ որպէս զի այս իննդրական պատասխանին իւր նշանակութեան ծանրութիւնը չը կորսնցունէ, յաւելուն առ այն թէ « զաթոռն Անտիօքայ՝ եթէ հնար է՝ և ըզթէմն նորա կալցի կաթողիկոսն Հայոց, և յորժամ այս լիցի, ընտրութիւն կաթողիկոսին կախեսցի զարեւելեան կայսերն »: Յունաց կայսրն ու տիեզերական Պատրիարքը ետ կեցած սոյն իննդիրը կրկնելէ, և ինն առաջարկութիւններէն միայն երկուքովը բաւականանալ որոշեցին:

Միթէ յայտնի չ'երեւիր այս պատմութենէն որ մեր Եկեղեցին Հայրապետական ընտրութեան համար չը կրնար եզեր ընդունիլ օտարի միջամտութիւն, թէև օտարն ըլլայ Յունական կայսր մը, և իր միջամտութիւնը Յունական Եկեղեցւոյ գլուխ տիեզերական Պատրիարքի մը համահաճութեամբը զօրութիւն ստացած ըլլայ: Ի՞նչ դժուարութիւն կար մեր նախնեաց ընդունիլ Բիւզանդիոյ կայսեր առաջարկութիւնը, որ մեր Ազգայնոց մէկ մասին վրայ տիրող իշխանն ըլլալէ զատ, Ս. Եկեղեցւոյ հարազատ ծիրանածնունդ թագաւորներէն էր, և կոստանդնուպոլսոյ Պատրիարքն ալ անոր կը համաձայնէր. և եթէ մերայինք ընդունէին սոյն առաջարկութիւնը, քաղաքականապէս Ազգին մեծ ծառայութիւն ըրած չէի՞ն համարուեր: Բուզանդիոյ հզօր կայսեր հաւատակցութեան շնորհիւ՝ անոր մասնաւոր պաշտպանութիւնը գրաւելու հարկ և կարօտութիւն չը կար՝ արդեօք նոյն ժամանակները, որ մեր Ազգին երկրորդ հարստութեան տունը կործանած, Ազգայինք մեծ մասամբ մեծին Հայաստանի վրայ բռնացող հեթանոսաց

ձեռքը մատնեալ, և Ասիոյ Արեւմտեան կողմը՝ Ռուբինեանց փոքրիկ և տակաւին խիստ տկար տէրութենէն զատ Ազգային իշխանութեան ոչինչ նեցուկ չէր մնացած : Այո՛, կարօտութիւն կար, և ոչ միայն կարօտութիւն, այլ երկիւղ ալ կար, որ եթէ մերոնք Յունական առաջարկութիւնները մերժեն, թերեւս Յունաց կայսրութիւնն առիթ առնելով Հայաստանի միացորդաց և մանաւորապէս կիւրիկիոյ փոքրիկ բայց անկախ իշխանութեան վրայ յարձակում ընէր, և ազգին վերջին յոյսն ու միակ մխիթարութիւնն ալ կորնչէր յաւիտեան : Բայց մեր նախնիք այս առարկութեանց և դիտողութեանց և ոչ մէկուն ունկն մատուցին, այլ Հայրենական Եկեղեցւոյ օրինաց նախանձախնդրութեամբ զօտեւորեալ համարձակ պատասխանեցին կայսեր, և խնդրոց ձեւով անոր հրամանը մերժեցին :

Կաթողիկոսական ընտրութեան վերաբերեալ սոյն ընդհանուր սկզբունքէն զատ՝ պատմութիւնն անոր մէկ քանի տրամադրութիւնները կը յայտնէ, որով կը տեսնեմք թէ մեր նախնիք Արշակունեանց թագաւորութեան վերնալէն ետքը, տեսնալով օտարազգի բռնաւորաց ազդեցութեամբ մէկ քանի փառամալ Եկեղեցականաց կաթողիկոսութեան հասնիլը, և երբեմն նաև մէկ քանիին մէկէն զանազան տեղուանք նոյն բարձր աստիճանին ընտրուիլը, այնպէս որ մի և նոյն ժամանակ մինչեւ հինգ վեց կաթողիկոս երեւան ելած են Ազգին մէջ, Գրիգոր Պահլաւունի օրինաւոր կաթողիկոսին նախագահութեամբ Եկեղեցական Սինօդ ըրեր են և օրէնք դրեր են « Զի առանց հաւանութեան չորից աթոռոց եպիսկոպոսաց ո՛չ ոք նստցի կաթողիկոս, որք են Եպիսկոպոսն Բջնոյ, Հաղբատայ, Եւստատէոս՝ որ ՚ի Սիւնիս, և Թագէոսի վանաց որ յԱրտաղ », Բայց այս օրէնքը շատոնց անդործադրելի եղած է, նոյն իսկ յիշեալ չորս Եպիսկոպոսական Աթոռոց պակասելովը :

Բաց յայսմանէ, Մխիթար կաթողիկոսին ՚ի սկիզբն չորեքտասաներորդ դարու Հռովմ գրած թուղթին մէջ յիշատակութիւն կը դնուի Ազգային կաթողիկոսաց ընտրութեան եղանակին վրայ այսպէս .

« Ժողովին հրամանաւ Արքայի Արքեպիսկոպոսունք, Եպիսկոպոսունք . . . իւրաքանչիւր ոք 'ի նոցանէ տայ զանուն միոյ ուրուք յեպիսկոպոսաց կամ 'ի վարդապետաց . . . և զանուանան գրով տան թագաւորին ընդ կնքով իւրեանց, և եթէ բաղումք իցեն վիճակեալքն, հրամայէ թագաւորն զի միաբանեսցին 'ի վերայ երկուց կամ երից, և ապա թագաւորն հանդերձ ժողով իւրով ընտրէ յերկոց 'ի նոցանէ զմին զոր կամի, և յաւուր օծութեան անդ՝ թագաւորն ինքնին ծունր կրկնեալ զնէ զմատանին 'ի ձեռս նորա համբուրելով զաջ նորին, և դառնայ 'ի տեղի իւր, և յայնժամ առնուն զնա առաջնորդք, և օծանեն ըստ օրինի կաթողիկոսութեան » :

Ահա այս տրամադրութիւններն ալ կ'ապացուցանեն որ Ազգն ինք կ'ընտրէ զիւր կաթողիկոսը իւր կրօնական և քաղաքային աստիճանաւորաց ձեռօք, և օտարի ազդեցութեան առաջքն առնելու համար ամեն պէտք եղած միջոց 'ի գործ դրած է :

Արդ՝ կաթողիկոսական յանձնաժողովս Ամենայն Հայոց կաթողիկոսութեան արդի ցաւալի կացութիւնը և ընտրութեան ներկայ եղանակին հակառակ մեր նախնական օրինաց տրամադրութիւնները տեսնելով, իր պաշտաման Ա. և Բ. կէտերուն կատարմանը համար բաւական կը համարի յայտարարութիւն ընել առ պատկառելի ժողովդ, թէ կաթողիկոսական աստիճանն արդի վիճակն և կաթողիկոս ընտրութեան արդի սահմանադրութեանը հիմնական սկզբունքն էլ կարծոյ, և պէտք է ասեալն ինչ մեր Եկեղեցոյ նախնական օրինացն ու աստիճանային վերածել :

Այս յայտարարութիւնը ընելէ ետեւ՝ յանձնաժողովն իր պաշտաման երրորդ կէտին կ'անցնի, այն է Տաճկաստանի Հայոց կաթողիկոսական ընտրութեան մասնակցելու եղանակին :

ՄԱՍՆ Գ.

Յանձնաժողովս նկատելով որ կաթողիկոսական ընտրութեան մասին ընդհանուր և որոշ օրէնք մը չկայ՝ որուն համեմատ կարենան վարուիլ զանազան երկիրներու մէջ

դանուած ազգայինք , և Պալատէնեայի կանոնն ալ՝ որչափ և անընդունելի է՝ բայց և այնպէս նոյն իսկ Ս. Էջմիածնայ մէջ ճշդիւ չէ կրցած գործադրիչ նախորդ կաթողիկոսաց ընտրութեան ժամանակ , ուստի խորհեցաւ Տաճկաստանի Հայոց մասնակցութեան այնպիսի եղանակ մ'առաջարկել , որ թէ՛ ուրիշ տեղերու ազգայնոց մասնակցութեան եղանակին վտար 'ի շատէ արմարելով գիւրութեամբ գործադրելի ըլլայ , և թէ՛ մեր՝ Եկեղեցւոյ կանոնաց ազգային սովորութեանց և իրաւանց հնար եղածին չափ համաձայնի :

Այս նկատմամբ , յանձնաժողովս հետեւեալ կերպիւ կը ծրագրէ Տաճկաստանի Հայոց մասնակցութեան եղանակը :

Ա. Ս. Էջմիածնի կաթողիկոսը ամենայն Հայոց ընդհանուր Հայրապետ և Հոգեւոր Տէրն ըլլալով , իր ընտրութիւնը ազգովին կ'ըլլայ :

Բ. Ս. Էջմիածին , Հայաստանեայց Մայր Եկեղեցին , Աստուածորդւոյն հրաշալի ճարտարապետութեամբը Ս. Լուսաւորչին ձեռօք շինուած , անոր հայրապետական Աթոռն և համօրէն հայկազանց հոգեւոր միութեան կեդրոնն ըլլալուն համար , ամենայն Հայոց կաթողիկոսական գահը միշտ հոն կը մնայ , և հետեւաբար կաթողիկոսին վերջնական ընտրութիւնն ալ հոն կը կատարուի :

Գ. Ամենայն Հայոց կաթողիկոսի ընտրութեան Տաճկաստանի Հայոց մասնակցութեանը համար , նախ և առաջ Կ. Պօլսոյ Եկեղեցականք՝ վիճակային ժողով գումարելով կաթողիկոսական ընտրելեաց հանգամանքը կ'որոշեն , այսինքն՝ Ազգին մէջ գտնուած բարձրաստիճան եկեղեցականներէն միայն զանոնք՝ որ կաթողիկոսական աստիճանին արժանանալու արգելք մը չունին , կը զատեն , և անոնց ցուցակը ժողովոյ անդամոց ստորագրութեամբ կը վաւերայնեն :

Դ. Սոյն ցուցակը՝ Տաճկաստանի Հայոց ընդհանրութիւնն օրինաւորապէս ներկայացնող Ազգային երեսփոխանական ընդհանուր ժողովոյ կը ներկայացուի , որ անոր մէջէն և միայն անոր մէջէն՝ գաղտնի քուէարկութեամբ երեք ընտրելի կորոչէ : Եթէ ատոնցմէ մէկը քուէից բացարձակ

առաւելութիւն շատանայ, երկրորդ անգամ քուէարկութիւն կըլլայ երեք առաւելագոյն քուէ ստացողաց վրայ, և սոյն երեք ընտրելիք իրենց ստացած քուէից շատութեան կարգաւ ցուցակի մը մէջ կ'արձանագրին:

Ե. Տաճկաստանի Հայոց առաջնորդութիւնները՝ Սոյ և Աղթամարաց կաթողիկոսութեանց սահմաններուն մէջ գրտնուող վիճակներուն հետ ՅՅ ըլլալով, Ընդհանուր ժողովոյ կողմէն ընտրուած երեք ընտրելեաց ամեն մէկը 130 քուէի արժէք կ'ունենան, այնու իրաւամբ որ բոլոր Տաճկաստանի Հայոց թէ՛ եկեղեցական և թէ՛ աշխարհական ընտրողաց ամենուն ներկայացուցիչ ազգային կեդրոնական Ընդհանուր ժողովով ընտրուած են:

Զ. Տաճկաստանի Հայոց երեւոյթիսանական ընդհանուր ժողովը երկու պատգամաւոր կ'ընտրէ, մին եկեղեցական և միւսն աշխարհական, որք Ս. Էջմիածին կ'երթան, և Տաճկաստանի երեք ընտրելեաց անունները և անոնց ամեն մէկուն 130 քուէի արժէք ունենալը յայտնող Ընդհանուր ժողովոյ պաշտօնական գիրը Սինօգին և ընտրող ժողովին ներկայացնելէ ետեւ, Ս. Էջմիածնի տաճարին մէջ երկրորդ անգամ կատարուելիք քուէարկութեան ժամանակ իւրաքանչիւր պատգամաւոր՝ իրեն յանձնուած ՅՅ ձայնի արժէքով քուէնին կու տան՝ միայն այն բարձրաստիճան եկեղեցականին՝ որ Տաճկաստանի ընդհանուր ժողովին մէջ քուէից բացարձակ առաւելութիւն ստացած է:

Ե. Ս. Էջմիածնի Տաճարին մէջ ներկայացեալ համազգային պատգամաւորներուն ըրած քուէարկութեան արդիւնքը յայտնուելէն ետեւ, ամենէն աւելի քուէ ստացող եպիսկոպոսն օրինաւորապէս հոգեւոր տէր է Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ և կաթողիկոս ամենայն Հայոց սխուերոց ընդ ամենայն տիեզերս:

Յանձնաժողովս աներկմիտ է թէ այտօքս Համազգային օրինաւոր ընտրութեամբ որոշուած կաթողիկոսը հաճելի կ'ըլլայ նաեւ ամենայն Ռուսաց վեհափառ կայսեր, որ մեր Ազգային եկեղեցւոյ մայր Աթոռին Ս. Էջմիածնի երկ-

ըին տէր և մեր Ազգայնաց մէկ մասին տիրող իշխանն ըլլալու իրաւամբ՝ ամենայն Հայոց կաթողիկոսի ազգովին ընտրութեանց իւր բարձր հաճութիւնը շնորհած է միշտ, և թէ կարբեցի Յովհաննէս կաթողիկոսին և թէ Ներսէս կաթողիկոսի ընտրութեան ժամանակ, մեր Եկեղեցւոյ ինքնագոյութեան նկատմամբ ցոյց տուած ֆրիստոնէավայել ու մարդասէր ընթացքովը իրաւունք կու տայ Յանձնաժողովիս հաւատալ որ այս անգամալ միեւնոյն շնորհէն չը զըրկուիր Հայոց Ազգը:

ՄԱՍՆ Դ.

Յանձնաժողովս ամենայն Հայոց կաթողիկոսութեան խնդրոյն վրայ իր դիտողութիւններն ու ծրագիրը պատկառելի ժողովոյդ ներկայացնելէն ետև, պարտ կը համարի Սոյ և Աղթամարայ կաթողիկոսութեանց վրայ դարձունել ժողովոյդ ուշագրութիւնը, որպէս զի Ազգային Եկեղեցւոյ նուիրապետութեան ծայրագոյն աստիճանին վերաբերեալ ամեն պարագայներն ակներեւ ունելով, ընդհանուր ժողովդ պարտ ու պատշաճ տնօրէնութիւնն ընելու դիւրութիւնն ունենայ:

Յայտնի է որ այս միջոցիս Սոյ և Աղթամարայ կաթողիկոսութեանց աթոռներն ալ պարապ են, ինչպէս ամենայն Հայոց կաթողիկոսութեան գերագահ Աթոռը. և այս երկու աթոռոց վրայ ալ խնդիր երեւան ելած է Ազգին մէջ, խնդիր՝ որ ըստ օրինի լուծուելու համար լուրջ խորհրդածութեան միանգամայն և խոհեմութեան կը կարօտի. վասն զի՝ եթէ օրինաւորապէս չորոշուի, կրնայ Ազգին մէջ չիթութեան և գժտութեան խարոյկն արժարծել և մինչեւ անգամ ազգակործան պառակտմանց տեղի տալ:

Յանձնաժողովը Սոյ եւ Աղթամարայ կաթողիկոսաց ընտրութեան վրայ իր պատշաճ դատած կարգադրութիւնը պատկառելի ժողովոյդ ներկայացնելէ առաջ ներողամտութիւն կը խնդրէ երկու խօսք ըսել ընդհանրապէս սոյն կաթողիկոսութեանց վրայ:

Մեր Ազգ. Եկեղեցւոյ նուիրապետութեան կարգը կը

պահանջէ որ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ պաշտօնէից գլուխ Հովուապետը մէկ ըլլայ, որ ամենայն Հայոց կաթողիկոսութեան տիտղոսն կը կրէ և ծայրագոյն Հայրապետութեան նուիրական պաշտօնը կը վարէ : Այս իրաւամբ մեր Եկեղեցւոյ մէջ այսօր երեք կաթողիկոսական աթոռ մէկ տեղ գրանուիր զարտուղութիւն մ'է Հայրենական Եկեղեցւոյ օրինաց նկատմամբ, և հաւաստի է որ եթէ այսօր Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ մէջ մէկ կաթողիկոս կեցած ատեն ուրիշ մ'ալ ուրիշ տեղ հաստատելու խնդիր երեւան ելնէր, ամեն Ազգասէր և Եկեղեցւոյ բարեկարգութեան նախանձախնդիր Ազգայինք դէմ կը կենային անոր հաստատութեանը :

Բայց այլ է մէկ բանի մը չկեցած ժամանակ նոր 'ի նորոյ երեւան ելնելուն արգելք ըլլալ և ընդդէմ մարանչիլ, և այլ է արգէն հաստատուած եւ դատաւոր տեւողութեամբ մշտնջենաւորելու ոյժ և ամրութիւն ստացած բան մը կործանելու կամք ընել : Առաջինը պարտք է ամենուն և կը յաջողի շատ անգամ, եթէ ըստ օրինի ջանք ըլլայ, և ժամանակ չկորուսանելով աշխատուի : Բայց երկրորդը շատ անգամ ծանր է ձեռնարկել, և զանազան պարագայներ խոհեմութեան պարտք կը դնեն ամենէն եռանդուն ազգասիրին մեղմել իւր ընթացքը, և ժամանակին յանձնել ամեն բան կատարելապէս կարգադրելու հոգը :

Այսու խորհրդածութեամբ Յանձնաժողովս արժան կը համարի հրապարակաւ յայտնել որ Սոյ և Աղթամարայ կաթողիկոսական Աթոռոց համար իր կարծիքն է՝ ոչ միայն անոնց բարձմանը վերաբերեալ խնդիր չը յարուցանել, այլ նաև զանոնք երկուքն ալ Ազգային գերագոյն իշխանութեան պատկառելի Ընդհանուր ժողովոյդ խնամոցը ենթարկել, և առաջարկել որ Ազգը մինչեւ ցայսօր սոյն Աթոռոց նկատմամբ բռնած Բարձր Ընթացքը փոխէ, և զանոնք իր խնամատարութեան ենթակայ ընելով հոգ տանի բարեկարգել, և Եկեղեցական նուիրապետութեան կարգաց նկատմամբ ներդաշնակաւոր դրութեան մը մէջ մտցունել :

Այս նպատակաւ Յանձնաժողովս կ'առաջարկէ որ Ընդհանուր ժողովը վճիռ տայ և անօրէնութիւն ընէ որ այսու-

հէտե Սոյ անուին Կաթողիկոսի յաջորդաւորեան նկատմամբ Աջապահ կոչում չարք ին անխանց ըրած պահանջողութիւնն անընդունելի է, և թէ այս ակտոսոյն, և թէ՛ Աղթամարայ ակտոսոյն համար կաթողիկոս ընտրելու իրաւունքն Ազգային Ընդհանուր ժողովին իրեն սեպհական ըլլալով, նա՛ կ'ընտրէ կաթողիկոսները, երկուքին ալ Միաբանութեանց կողմէն ներկայացուած օրինաւոր ցուցակի մէջէն զատելով, ինչպէս որ Ս. Երուսաղէմի Պատրիարքի ընտրութեան համար ըրած է և կ'ընէ :

Եթէ Ընդհանուր ժողովն այս վճիռը տալու կամք ընէ, Յանձնաժողովիս կը մնայ սա՛ հետեւեալ յօդուածներն աւաջարկել, իբրեւ ընտրական օրէնք Սոյ և Աղթամարայ կաթողիկոսաց ընտրութեան :

Ա. Երբ Սոյ կամ Աղթամարայ կաթողիկոսը վախճանի, Միաբանութիւնն իր Տնօրէն ժողովոյ հրաւիրմամբ Ընդհանուր ժողով կազմելով Տեղապահ մը կ'ընտրէ կաթողիկոսութեան ակտոսոյն, և զանի կ'առաջարկէ կեդրոնական վարչութեան խառն ժողովոյ հաստատութեանը :

Բ. Միաբանութեան Ընդհանուր ժողովը տեղապահի նախագահութեամբ ատեան կազմելով, (գաղտնի քուէարկութեամբ) ցուցակ մը կը պատրաստէ կաթողիկոսութեան ակտոսը բարձրանալու արժանաւոր Եկեղեցականաց, որուն մէջ դրուելու անձինք պէտք է 40 տարին լրացուցած և գէթ 5 տարիէ 'ի վեր եկեղեցական աստիճան ընդունած ըլլան, Ակտոսոյն ու Միաբանութեան ամեն պարագայից տեղեկութիւն ու հմտութիւն ունենան, և որ և իցէ դատի ներքեւ չը գտնուին տէրութեան կամ Ազգին կողմէն :

Գ. Սոյն ընտրելեաց ցուցակը՝ որ գտնէ երեք անուն պիտի պարունակէ, Միաբանութեան Ընդհանուր ժողովոյ մեծագոյն մասին ստորագրութեամբ և Տնօրէն ժողովոյ անդամոց և կաթողիկոսական տեղապահին կնքովը վաւերանալով կը լրկուի կեդրոնական վարչութեան խառն ժողովոյ, որ իր ունեցած դիտողութիւններովն հանդերձ զայն կը ներկայացունէ Ազգ. Ընդհանուր ժողովոյ :

Դ. Ընդհանուր ժողովը կ'ընտրէ զկաթողիկոս նայն ընտ-

րելեաց ցուցակին մէջէն գաղտնի քուէարկութեամբ և բացարձակ առաւելութեամբ քուէից :

Ե. Կոստանդնուպօլսոյ Պատրիարքը Ընդհանուր ժողովոյ ընտրութեան գործադրութիւնը կ'ընէ նորընտիր կաթողիկոսին օժման համար պէտք եղածը անօրինելով և Բարձրագոյն Դռնէն մասնաւոր թագրիրով հաստատութեան ֆէրման առնելով :

Զ. Նորընտիր կաթողիկոսն իր ընտրութեան լուրը կը հաղորդէ ամենայն Հայոց կաթողիկոսին պատշաճաւոր եղանակաւ , և շրջաբերական կոնդակով ալ իր թէմերուն մէջ գրտնուող ժողովրդեան կը ծանուցանէ իր գահակալութիւնը :

Սոյն ընտրական օրէնքը Սոյ և Աղթամարայ կաթողիկոսաց ընտրութիւնը կ'ապահովէ , և ասով Ազգը ազատ կը մնայ ապագային մէջ անարժան անձանց կաթողիկոսական յաթուռ բազմիւր տեսնելէ , և ընտրութիւնները կը դադրին օտարազգի բռնաւորաց կրից և կամ համազգի անարժան եկեղեցականաց փառասիրութեան ասպտիէզ ըլլալէ :

Բայց ասով ամենայն ինչ չը կատարիր : Յանձնաժողովս կը փափաքի որ Ազգը վերոյիշեալ աթուռոց ներքին բարեկարգութեան վրայ ալ կանոններ հաստատելու հոգ տանի : և Սոյ ու Աղթամարայ վանքերը դպրոցներ հիմնելով՝ երեքին ալ արժանաւոր Միաբաններ հասցունելու ջանք ընէ :

Յանձնաժողովս աներկմիտ է որ սոյն երկու վանքերը ազգային ուրիշ վանօրէից կարգին՝ իրենք ալ ընդհանուր կանոններ պիտի ունենան , և ասոնց Միաբանութիւններն ալ Ս. Երուսաղէմի Միաբանութեան նման Ազգին օգտակար ըլլալու դրութեան մէջ պիտի մտնեն :

Բայց Յանձնաժողովս ուրիշ փափաք մ'ալ ունի , զոր չի խորշիր պատկառելի ժողովոյդ ներկայացնելէ , այն է՝ օգուտքաղել այս անգամ թէ՛ սոյն երկու կաթողիկոսութեանց աթուռներուն և թէ՛ ամենայն Հայոց կաթողիկոսութեան Ս. Էջմիածնի գերագահ Մայր Աթուռոյն երեքին մէկէն թափուր մնացած գտնուելէն , երեքին ալ Գահակալներն ընտրելու առթիւ , երեքին մէջ պատշաճաւոր և ներդաշնակաւոր յա-

բարերութիւնն հատուտելով որ կրնայ ապագային մեծապէս
օգնել ազգային եկեղեցական նուիրապետութեան կատար-
եալ և օրինաւոր կերպով բարեկարգութեան :

Սոյն մտօք Յանձնաժողովն պարտք կը համարի ինչ-հա-
նուր ժողովոյդ առաջարկել որ Սոյ և Աղթամարայ կաթո-
ղիկոսաց ընտրութեան անմիջապէս ձեռնարկութիւն չը-
լայ . և մինչեւ որ ամենայն Հայոց կաթողիկոսն ընտրուի ,
սոյն երկու աթոռներն օրինաւոր տեղապահներու ձեռօք
կառավարելու տնօրէնութիւն ըլլայ :

Յանձնաժողովն կը կարծէ որ եթէ ամենայն Հայոց կա-
թողիկոսն ընտրուելէ ետեւ Ազգային ինչ-հանուր ժողովն
անոր 'ի Պօլիս առժամանակեայ ներկայութիւնը վայելելու
պատիւն ունենայ , և նոյն միջոցին Սոյ և Աղթամարայ կա-
թողիկոսաց ընտրութիւններն ընելով երկոցուն ալ օժումը
'ի ներկայութեան ամենայն Հայոց գերագահ կաթողիկոսին
կատարուելը տեսնելու բաղդին արժանանայ , մեծ և մեծ
ծառայութիւն մատուցած կը համարուի Ազգային եկեղեց-
ւոյ . վասն զի այս առթիւ Սոյ և Աղթամարայ կաթողիկո-
սաց Սուրբ Էջմիածնի Մայր աթոռոյն հետ ունենալու յա-
րաբերութիւններն օրինաւոր հիմանց վրայ հաստատուելով,
եկեղեցին ներկայ ժամանակիս մէջ խաղաղութիւն և ապա-
գային ալ կատարեալ և օրինաւոր բարեկարգութիւն վայե-
լելու գրութեան մէջ կը մտնէ , շնորհիւ Տեսառն և միջնոր-
գութեամբ ինչ-հանուր ժողովոյ . որում մնամք

Ամենախոնարհ անձնուէրք

Ս. Կ. Ն. Հ. ՀԱՆՐԱՅԻՆ ՕՐԴՈՒՄԻ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԱԿԱՆ ՏԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎՈՅ

Արեւելեան Սուրբ-
Ալեքսանդրոս (արեւադէր)
Վարդապետ Սեբեոս
Իսթիմեոս Կարապետ (արեւադէր)
Մարտեոս Գրեգոր

7/31 - 1866

ИМЕВЪ, МЯСЦА И ДНЕЙ

ՄԱՍՆԻՑԱՆԻ ԱՆՎՈՒՄ

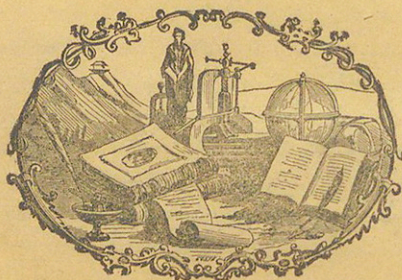
Ղալաթիա ,

յԱռաջնորդարան Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ .

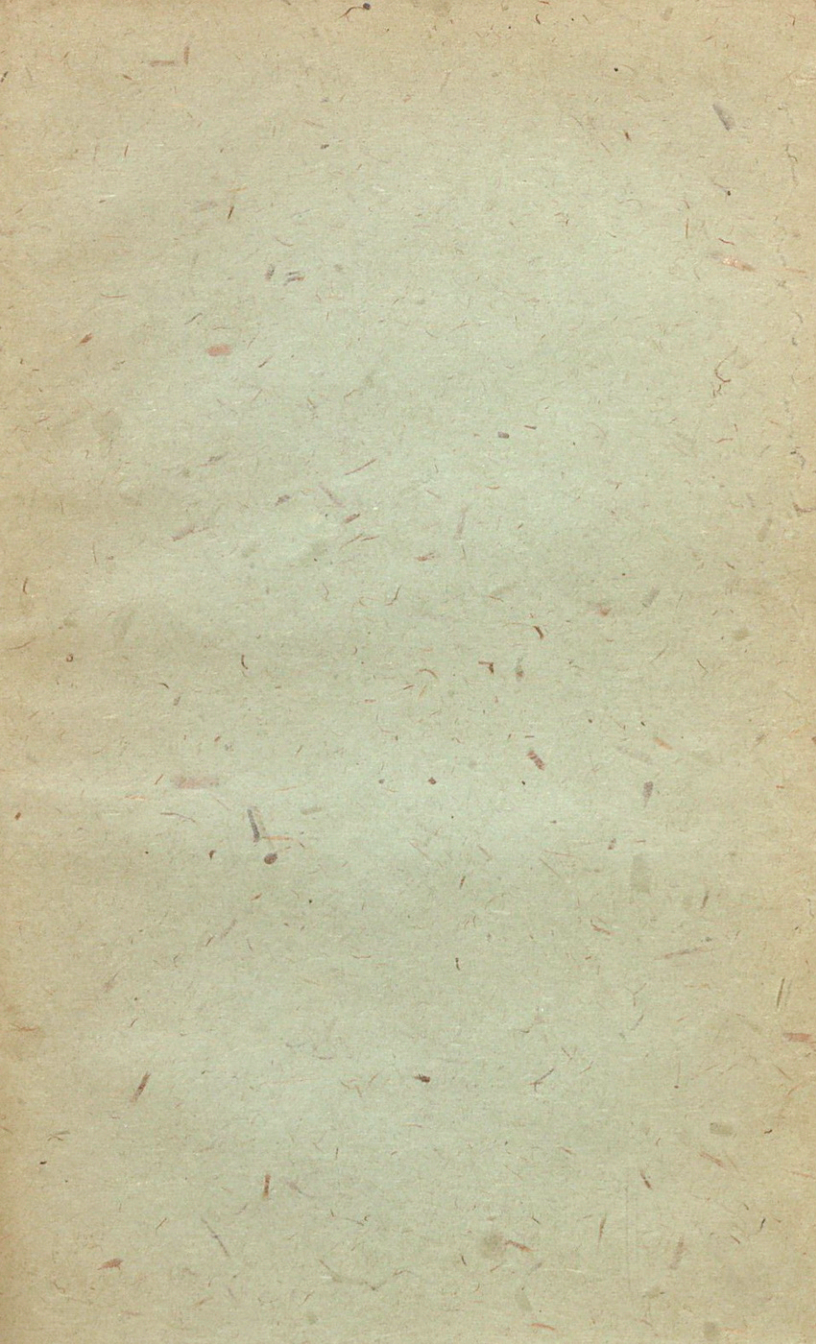
29 Ապրիլ 1866.

Handwritten signature and text in Armenian script.

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԳԻՐԳՆԵԱՆ

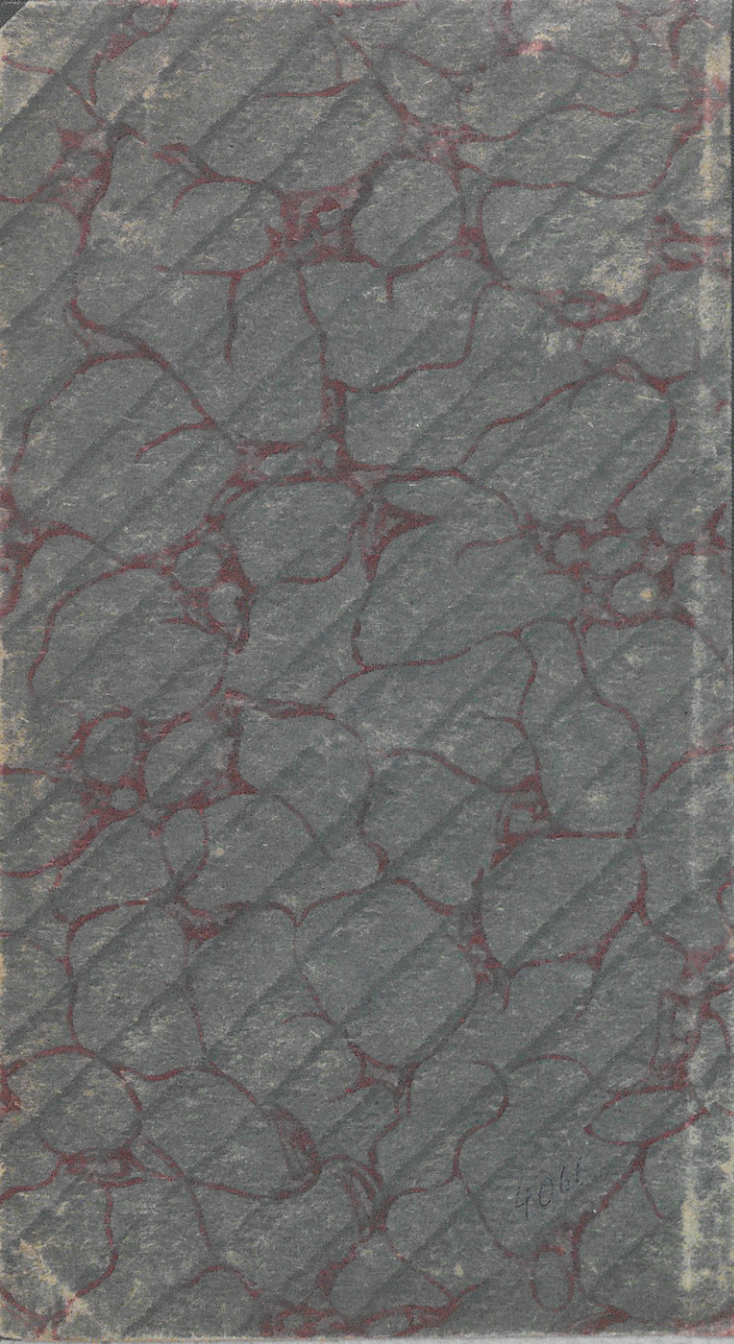

4200

NL0031261

4061